

Cultuur-historisch tijdschrift

OudRhenen

Rhenen-Achterberg-Elst ■ jaargang 41 ■ nummer 2 ■ voorjaar 2023

In Memoriam Henk Deys

Een Hollander in Rhenen

De kruideniersfamilie Van Laar

Op zoek naar een plek voor het
Cunerawandkleed

Van de redactie

Beste lezer van Oud-Rhenen,

Het was nog hartje winter toen wij begonnen aan de planning voor de invulling van deze voorjaarseditie van Oud-Rhenen. Met het oog op de vele activiteiten rondom Cunera komende zomer ontstond al snel een editie met speciale aandacht voor de patrones van onze stad. De voorbereidingen van het blad waren al in volle gang toen ons in februari het droevige bericht bereikte dat Henk Deys was komen te overlijden. Henk Deys, medeoprichter van de HVOR, stadshistoricus en schrijver van vele interessante artikelen over Rhenen en omstreken. Hoe gingen wij hem passend herdenken?

Wij speelden met de gedachte een speciale editie te wijden aan het leven en werk van Henk Deys. Een dergelijk idee dient wel met zorgvuldigheid te kunnen worden uitgewerkt, zodat het doel, een eerbetoon aan deze bijzondere en inspirerende man creëren, kan worden behaald. Dat bleek in die korte tijd toch niet haalbaar. Wat wij u in plaats daarvan wel aanbieden is een door Toine Maas speciaal voor deze gelegenheid bij uitgeverij Matrijs uitgebrachte publicatie, waarin alle artikelen van de hand van Henk Deys zijn samengebracht. Pim Strous schreef verder een mooi en treffend In Memoriam.

Zelf viel ons eens te meer op hoe Henk Deys, hoewel toch al op hoge leeftijd en de laatste jaren minder actief dan voorheen, ook door deze editie heen aanwezig is in artikelen als 'Henk Deys in gesprek met Lodewijk Bosch van Rosenthal'. Generaties zullen nog kunnen putten uit door hem bijeengebracht bronnenmateriaal en, naar wij hopen, dit als basis gebruiken voor mooie artikelen voor ons blad. Zo zal zij naam óók voortleven.

Wij gaan door op de ingeslagen weg door u een nieuwe mei-editie te presenteren met een scala van artikelen, die zeker op de historie maar ook op de huidige tijd betrekking hebben. We wensen u veel leesplezier!

Conchita de Jong

Pieter Vis

Artikelen die onderzoeksresultaten van recent historisch onderzoek presenteren hebben de voorkeur.

- Het artikel moet toegankelijk, lezenswaardig en inspirerend zijn;
- het artikel is niet te lang (1.500 tot maximaal 3.500 woorden) en geïllustreerd met maximaal 2 afbeeldingen per 600 woorden;
- wij kunnen een tweetal grote artikelen (max 3500 woorden) plaatsen en een viertal kleine. Dat betekent dat niet altijd gegarandeerd kan worden dat uw artikel in de eerstvolgende editie terecht komt;
- het artikel moet voor de geschiedschrijving van Rhenen, Achterberg en Elst als geheel van belang zijn;
- aanleveren in Word, afbeeldingen minimaal 300dpi.

E-mailadres: redactie@oudrhenen.nl

Inhoud

In dit nummer...

4 Een Hollander in Rhenen

Hij woonde van 5 november 1904 tot 21 maart 1905 in Elst aan de (Rijks)straatweg, gemeente Rhenen. Wie was deze Hartog Hollander en wat bracht hem naar Rhenen? Het blijkt hier te gaan om 'Han' Hollander, de meest bekende radioverslaggever in de eerste helft van de 20ste eeuw.

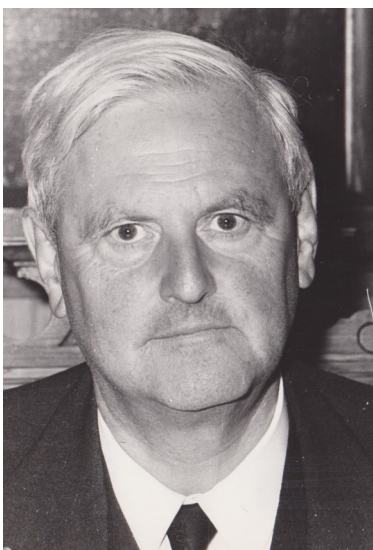
15 In memoriam Henk Deys

Op 21 februari jl. overleed Henk Deys, mede-oprichter en oud-voorzitter van onze vereniging. Daarnaast is Henk vooral onderzoeker en schrijver over historische onderwerpen. Kaarten verzamelen was een van zijn interessegebieden. Hij was een vraagbaak over de Rhenense geschiedenis.

16 Henk Deys in gesprek met Bosch van Rosenthal (2)

In 1984 vond een vraaggesprek plaats tussen Lodewijk Bosch ridder van Rosenthal, oud-burgemeester van Rhenen (16 februari 1947 tot 30 april 1972) en Henk Deys, bij leven erevoorzitter van de HVOR. Van dit gesprek zijn geluidsopnames bewaard gebleven. Dit is het 2e deel, dat gaat over de periode in Rhenen. Henny Boor bewerkte de tekst.

En verder...

6 Afscheid Ben van Laar en Jaap Klootsema

8 De Cunerallegende

10 Kinderbedevaart op Cuneradag

11 Het verhaal van kruideniersfamilie Van Laar

22 Op zoek naar een plek voor het Cunerawandkleed

25 Wie weet iets over...

26 Rhenen, middeleeuwse pelgrimsstad

28 Het legendespel Sint Cunera van Rhenen terug in Rhenen

31 Vroeger en nu

32 Nieuwe ereleden benoemd

33 Verantwoording

34 Colofon

Afbeelding voorblad: Detail Cunerawandkleed, zie artikel p.22

Een Hollander in Rhenen

Van spoorwegambtenaar in Rhenen naar fameus voetbalverslaggever in Hilversum

Han Hollander

Bij het onderzoek naar Joodse oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, die ooit in Rhenen hebben gewoond, kwam ik de naam tegen van Hartog Hollander. Hij woonde van 5 november 1904 tot 21 maart 1905 in Elst aan de (Rijks)straatweg, gemeente Rhenen. Wie was deze Hartog Hollander en wat bracht hem naar Rhenen? Het blijkt hier te gaan om 'Han' Hollander, de meest bekende radioverslaggever in de eerste helft van de 20ste eeuw.

Hartog werd op 5 oktober 1886 geboren in Deventer in de Walstraat 23 als een na oudste van een Joods gezin van uiteindelijk tien kinderen. Vader Simon (Salomon) Hollander (1855-1935) was 'uitdrager' (handelaar in gebruikte artikelen zoals kleding en huisraad) en moeder Frouwke Hoogstraal (1857-1943) bestierde het huishouden. Hartogs oom Jacob Hollander (1851-1929) was een bekende verschijning op de markten in Amsterdam en elders; hij stond bekend als tandmeester en kwakzalver. Jacob werd nog eens veroordeeld vanwege het ongeoorloofd uitoefe-

nen van de tandheelkunde (1889). Zowel Salomon als Jacob waren naar zeggen goed van de tongriem gesneden, een eigenschap die ook Hartog bezat.

In Deventer, waar hij geboren werd, volgde hij de HBS. In 1902, als zestienjarige, was Hartog medeoprichter van de Deventer voetbalclub Be Quick, later door hem tot Go Ahead omgedoopt omdat er al een voetbalclub met die naam bestond in het Groningse. Hij voetbalde zelf als middenvoor; er is een elftalfoto uit zijn Be Quick-tijd bewaard gebleven. Ook schreef hij al artikelen voor de krant onder het pseudoniem 'The Duke', afgeleid van zijn voornaam Hartog.

Op 26 september 1904 kwam hij in dienst van de Hollandse IJzeren Spoorweg-Maatschappij (HSM) als leerling-klerk en op 5 november 1904 werd hij in Rhenen ingeschreven. Het was dus zijn eerste baan hier en hij werkte waarschijnlijk ergens in het stationsgebouw in Rhenen. Hij deed een eerdere stage in Kesteren. Hij verdiende bij de

Be Quick ca. 1904, achterste rij midden Han

HSM, voorloper van de Nederlandse Spoorwegen, fl 6,50 per week. Hartog had een administratieve functie en woonde volgens het bevolkingsregister van 1890 in het centrum van Elst in huis bij tabaksplanter Marinus Gerard Overeem (1884-1959). Het huis, dat dateerde uit 1860, had als adres (Rijks)straatweg A595 te Elst. Later werd het omgenummerd naar 58. Hartog zal bij de familie Overeem wel in de kost geweest zijn. Hij moest dus elke dag een behoorlijke tocht maken naar zijn werk op het station in Rhenen. Hij gebruikte misschien wel de tram, waarvan de rails in 1887 waren aangelegd. Ook zal hij nog wel eens ingeschakeld zijn geweest bij het opbossen van de tabak die Marinus Overeem vervolgens naar handelaars stuurde. Dat was meestal de firma Frowein in Arnhem. Bij de Duitse inval in 1940 werd het huis van Marinus Gerard Overeem verwoest en in 1941 vervangen door een ander type huis. Ook de tegenoverliggende tabaksschuur, de tabakswaag van de familie Overeem aan de Rijksstraatweg, ging verloren. Heel wat Elster tabakkers hingen daar hun tabak te drogen. In 1941 is er een stenen schuur voor in de plaats gekomen. In de 19e eeuw nam de familie Overeem het beheer van de Elster tabakswaag over van Gerrit Wildeman. Sindsdien speelt de familie een belangrijke rol in de tabaksgeschiedenis van Elst.

Woning Rijksstraatweg 58, ca. 1930

Han Hollander met hoed en links Willem Vogt in het Olympisch stadion, 1928

In 1904 was de synagoge in de Grutterstraat in Rhenen nog in gebruik en misschien heeft Hartog daar wel een bezoek aan gebracht. In het voorjaar van 1905 (21 maart) werd Hartog als leerling-klerk overgeplaatst naar Hilversum en korte tijd later naar Deventer en Twello. Zo kon hij blijven voetballen voor inmiddels Go Ahead, dat in 1972 de naam Go Ahead Eagles kreeg. In 1907 was Hartogs opleiding afgerond en ging hij werken bij de HSM in Amsterdam, waar hij snel promotie maakte tot chef-commies. Tussentijds is hij nog wel in dienst geweest en ging de HSM op in de Nederlandse Spoorwegen (NS, 1917). De werkzaamheden als spoorwegbeambte bevielen hem echter steeds minder, reden om in 1921 ontslag te nemen bij de NS. Hij trad in dienst bij dagblad 'De Telegraaf' als plaatsvervangend chef sport. Dat bleef hij daar tot 1940. In 1912 was hij getrouwd in Amsterdam met Leentje Smeer (1886-1943).

Tijdens zijn diensttijd, zo rond 1907 bij de Telegraafcompagnie van de Genie, vertelde Hartog vaak beeldend en smakelijk aan zijn kameraden over voetbalwedstrijden waar hij bij geweest was. Hij ontmoette er Willem Vogt (1888-1973), later oprichter van de AVRO, en die vroeg hem twintig jaar later sportverslaggeving te verzorgen voor de radio. Hij veranderde toen zijn naam van Hartog in het minder Joods klinkende 'Han' en werd een fenomeen op zijn gebied. Hij versloeg onder meer gepassioneerd de eerste interland op de radio tussen Nederland en België in 1928 (uitslag 1-1) en deed voor de radio verslag van de Olympische Spelen van Berlijn in 1936. Hij kreeg voor dat laatste nog een door Adolf Hitler ondertekende oorkonde.

Tijdens de Duitse bezetting werd 'Han' zoals alle Joodse medewerkers ontslagen bij De Telegraaf en de AVRO. Officieel wegens "gebrek aan sportwedstrijden". Maar hij voelde zich redelijk 'veilig' met het getuigschrift van Hitler in zijn bezit. Op aandrang van zijn vrienden dook hij op enig moment met zijn vrouw toch onder, maar meldde

zich uiteindelijk zelf in Westerbork toen hij vernam dat

zijn enige dochter, Froukje Esther Hollander (1915-1943), opgepakt was en daar verbleef. Op 16 september 1942 kwam Han met zijn vrouw aan in Westerbork. Op 6 juli 1943 werden zij op transport gesteld en op 9 juli vermoord in Sobibor. Voor Han en zijn vrouw zijn struikelstenen gelegd op de stoep van hun laatste woonadres aan de Amstelkade 118 in Amsterdam. In 2013 is een herinneringsplaquette voor hem geplaatst bij de plek in de Walstraat in Deventer, waar tot 2008 zijn ouderlijk huis heeft gestaan.

Hoewel Hartog 'Han' Hollander maar een half jaar in Elst-Rhenen verbleef, krijgt hij via dit verhaal toch een plaats in de Rhenense geschiedenis. Hij wordt opgenomen in de lijst van Joodse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, die op enig moment in de gemeente Rhenen hebben gewoond.

Met dank aan:

Gerhard Nijenhuis (Rhenen), Nees van de Oosterkamp (Elst) en Gerard van Overeem (Elst)

https://nl.wikipedia.org/wiki/Han_Hollander

Geluidsfragment Han Hollander

Pieter Vis

Afscheid Ben van Laar en Jaap Klootsema

Afb.1. Virtueel Rhenen vanuit het zuiden, Tom Heger, 2022, af-druk op doek

Op maandag 20 februari 2023 heeft de werkgroep Virtueel Rhenen afscheid genomen van Ben en Jaap. Beiden waren vanaf de oprichting van deze werkgroep in 2004 betrokken bij de bouw van de virtuele stad. Arne Suverein was de initiator van het project om Rhenen op de computer na te bouwen zoals de stad er vermoedelijk heeft uitgezien in de periode van 1650 tot 1750. Oude tekeningen, etsen en schilderijen moesten informatie geven om deze reconstructie zo nauwkeurig mogelijk te maken. In die periode waren de software en de benodigde beeldmaterialen nauwelijks toereikend om de hoge ambities waar te maken. Ook moesten de werkgroepleden naast het verrichten van historisch onderzoek computertechnieken leren.

Een ander project werd geïnitieerd door Arne Suverein en Henny Boor, die in 2007 bij de werkgroep was gekomen. Een reconstructie van het voormalige Koningshuis, een paleis dat in opdracht van Frederik van de Palts in Rhenen werd gebouwd. Gelukkig werd professionele hulp gevonden, die voor een redelijk bedrag het Koningshuis kon ontwikkelen. Elk lid van werkgroep verzorgde het ontwerp voor de inrichting van een vertrek. In een digitale omgeving werden de meubels en de schilderijen geplaatst. De bijbehorende verklarende tekst moest ook gemaakt worden. Ben maakte het Groot Kabinet van de Koningin en Jaap de slaapkamer van de Koning. Het project, inclusief de tuinen, werd voltooid in 2015 en gepresenteerd op de Open Monumentendag. Dit model van het paleis is inmiddels geïntegreerd in het stadsmodel.

De samenstelling van de werkgroep veranderde in de loop der jaren, maar Ben en Jaap vormden steeds de harde

kern van de groep. Technieken en vaardigheden ontwikkelden zich, waardoor de kwaliteit van de stad in aanbouw gestaag steeg. Geheel onverwacht overleed oprichter Arne Suverein in 2014, waardoor een leemte in kennis van vooral de software dreigde. Gelukkig kon deze na verloop van tijd weer op peil gebracht worden door nieuwe leden.

November 2019 presenteerde Johan van Deventer, die in de eerste helft van de 18^e eeuw burgemeester van Rhenen was (gepersonificeerd door John van Oort) samen met de huidige burgemeester Hans van der Pas de virtuele stad fase II.

Inmiddels is de stad verregaand vernieuwd, zijn functionaliteiten toegevoegd zoals geluid, animaties en controllerbediening. Jaap en Ben hebben aan deze inspanningen - doorzetten, tanden op elkaar en steeds weer opnieuw huisjes bouwen - volop meegedaan, maar na 19 jaar vonden zij het welletjes. Wij zijn hun veel dank verschuldigd, en hebben daarom een giclee*) overhandigd (zie afb.1.) en het ereburgerschap van de virtuele stad aangeboden. Behalve een oorkonde hebben beiden een plek gekregen in het Raadhuis, waar hun portretten met zeer goed gelijken-

de afbeeldingen nu hangen (afb.2.). Uiteraard werd deze bijeenkomst afgesloten met een feestelijk hapje en drankje.

U kunt de stad bezichtigen door onderstaande QR-code te scannen, door in het stadsmuseum een vrije wandeling in de stad te maken of door via de website www.stadrhnen.nl de stad op uw PC te downloaden.

<https://www.stadrhnen.nl/nieuws/>

*) Een giclee is een druktechniek om met behulp van een inkjetprinter een afdruk op doek te maken. De techniek wordt vooral gebruikt om reproducties van kunstwerken te maken.

Afb.2. Portretten Jaap en Ben in het virtuele oude Raadhuis

De Cuneralegende

Een verhaal over macht en jaloezie

In Rhenen vertellen we al heel erg lang de Cuneralegende. Dat verhaal kleuren we in, afhankelijk van de tijd waarin we leven. Tegenwoordig vertellen de meesten van ons het verhaal als een sprookje, ondanks dat het slecht afloopt met de hoofdpersoon. Dus zonder “en ze leefde nog lang en gelukkig”. Hiervoor in de plaats, om het toch nog enigszins positief te laten eindigen, vertellen we dat de Koning zich bekeert tot het Christendom. Kortom, eind goed al goed.

Ursula

Het verhaal van de elfduizend maagden, inclusief Ursula, is opgetekend in de *Legenda Aurea*, een Latijns handschrift van Jacobus Verogine van medio 13^e eeuw. Daarna is het met letterlijk monnikenwerk vele malen gekopieerd en werd het een van de belangrijkste bronnen van heiligenlevens. En dat waren er heel veel. Bij de start van de boekdrukkunst rond 1450 kwamen er drukwerken van de verhalen in omloop en werd de inhoud min of meer gestandaardiseerd. In de Cuneralegende is Cunera onderdeel van het reisgezelschap van Ursula. De Cuneralegende wordt als handschrift ergens tussen medio 13^e eeuw en de start van de boekdrukkunst als zelfstandig verhaal of als bijlage bij de *Legenda Aurea* gevoegd. Als gedrukt boekje is de eerste versie van 1515. Het oudste nog beschikbare Nederlandstalige handschrift is van 1480, in dichtvorm.

Alhoewel het verhaal dus ouder is, gaan onze geschreven bronnen niet veel verder terug dan eind 15e eeuw. Dat het verhaal eerder werd verteld is duidelijk – de oprichtingsacte van het Cuneragilde is van 1392.

Een sprookje?

Is het destijds ook als sprookje verteld? De goede Cunera die de kruimels van de tafel veegt en deze onder de armen verdeelt? Of is er meer dat het verhaal in de middeleeuwen aantrekkelijk maakt om te vertellen?

Natuurlijk is er meer. Ze leefden in de vroege middeleeuwen met een godsbegrip dat niet liefdevol was. Goed of fout en niets daartussen. Juist in die latere middeleeuwen ontstaan de grijstinten tussen goed en fout. Tussen hemel en hel ontstaat het construct ‘vagevuur’. Als je je best doet kun je de tijd van het verblijf in het vagevuur bekorten. Door goed te doen of op bedevaart te gaan en je te bezinnen bij de relieken van Cunera. Cunera, die al heilig werd toen God zelf de broodkruimels in houtspaanders veranderde. In die tijd kwam de nadruk te liggen op de goede Cunera, aan wie als sprookjesprinses gerefe-

Cunerabeeld, Cunerakerk 1897, atelier Cuypers

reed kon worden. Op haar plek van verering konden genezing, verlichting en devotie gevonden worden.

Wie heeft de macht?

We beelden Cunera af met een sleutel als symbool van sleutelmacht en haar halsdoek, waarmee ze uit jaloezie gewurgd is.

De sleutel is ook het vaste attribuut van Petrus als sleutelhouder van de hemelpoort. In de feodale, middeleeuwse maatschappij gaat het om ‘blote macht’. Het is de maatschappij van leenheren, leenmannen, horigen en lijfeigenen. De macht berust bij de koning en is gebaseerd op wat we tegenwoordig een geweldsmonopolie noemen en wordt gesteund door al of niet christelijke priesters. Het is in eerste instantie een masculien systeem. Vrouwen zijn ongetwijfeld machtsfactoren, maar dan in eerste instantie middel om door vererving macht te vergaren ten behoeve van de nakomelingen. Het feodale systeem is gebaseerd op ‘niets mag, tenzij je er toestemming voor krijgt’. In onze moderne maatschappij (na

de Franse Revolutie) is het: 'alles mag, tenzij er een duidelijk verbod geformuleerd is'.

Omstreeks 1200 klonteren de dorpen samen tot steden en die steden verwerven vrijheden. De steden zoeken de leemtes in het feodale systeem en hebben het daarover ook regelmatig aan de stok met de feodale machthebbers.

Macht en jaloezie

Cunera is in de late middeleeuwen een symbool van onschuld. Ongevraagd krijgt ze de sleutelmacht aan het hof van Koning Radboud. Als horige wordt ze zomaar, ongevraagd, de absolute machtsfactor. Velen, toen en nu, zullen haar benijden – alsof je het lot uit de loterij gewonnen hebt. En dat dan ook nog door een vrouw met een ander geloof. Had de Koning nu werkelijk zo weinig emotionele intelligentie dat hij dit zomaar op deze wijze organiseerde? Het verhaal geeft hier geen antwoord op, maar hij is een 'niet-Christen', dus een barbaar. Hij geeft haar macht, op feodale wijze, omdat hij dat goed acht.

De daaropvolgende ellende is bekend. Jaloezie volgt en maakt een einde aan het sprookje. De oermacht van vrouwelijke jaloezie breekt de sleutelmacht. Het heeft enorme gevolgen. Alegonde wordt verbannen, stort zich van de berg en breekt haar nek.

Macht en jaloezie zijn de twee achterliggende symbolen in dit verhaal. En die macht en jaloezie – en de gevolgen daarvan – resulteren in het herstel van de macht van de Koning. Die is echter wel ernstig beschadigd. Hij verspeelt Alegonde én Cunera. Voor hem is dat aanleiding om zijn hoofd te buigen voor de christelijke god.

Op een iets ander niveau is het ook de strijd om de macht tussen de feodale heersers en de vrije stedelingen. Stedelijke vrijheid kan echter alleen bestaan onder de vleugels van de kerk. Tussen kerk en feodaal heerser bestaat een nauwe band. Er zijn drie partijen, adel, clerus en vrije stedelingen, die het tussen 1200 en 1600 hevig met elkaar aan de stok hebben. Macht en tegenmacht met als giftig middel jaloezie.

En misschien is dat nog steeds wel aan de gang: het feodale machtsdenken van dictatoriale heersers tegenover vrijheden en een gemeenschappelijk belang met bijbehorende middelen. Ook dichterbij huis is het tellen van stemmen in onze vertegenwoordigende democratie kennelijk het enige geworden waar het om gaat. Wie kan de macht claimen?

Wat mij betreft is er dus meer te vertellen over de Cunerallegende dan alleen het zoete verhaal over de kruimels die in houtspaanders veranderden.

De legende

Het verhaal begint bij Aurelius, de kroonprins van het koninkrijk York in Engeland, en Florencia, de dochter van de sultan van Babylonië waar Aurelius gevangen werd genomen. Aurelius en Florencia kregen een dochter en zij noemden haar Cunera.

In het jaar 337 ging Cunera op bedevaart naar Rome. De terugreis naar York verliep niet zoals gepland. Bij Keulen werden de 11.000 meisjes (bron: www.cunerallegende.nl) overvallen en allemaal om het leven gebracht. Cunera, daarentegen, spoelde aan in Rhenen. Zij werd gered door koning Radboud, waarna hij haar mee naar zijn kasteel nam.

Cunera raakte zeer geliefd onder de bevolking, doordat zij hun de resten van het voedsel vanuit het paleis gaf. Ook koning Radboud raakte zeer op Cunera gesteld en besloot haar de sleutels van het kasteel in bewaring te geven. Koningin Aldegonde, de vrouw van Radboud, werd al snel jaloeus op Cunera en dat beloofde niets goeds.

Voordat de voedselresten bij de arme bevolking terecht kwamen, verborg Cunera deze in haar schort. Op een dag zag koningin Aldegonde dit en ging direct naar Radboud toe. Om zijn vrouw te confronteren met haar onheuse gedrag riep Radboud onze Engelse prinses bij zich en vroeg haar om te laten zien wat ze in haar schort verborg. Cunera bad tot God om om hulp en toen zij haar schort opendeed bleek het brood in houtspaanders te zijn veranderd. Daarop verbood koning Radboud zijn vrouw nog langer kwaad te spreken over Cunera. Samen met haar dienstmaagd bedacht Aldegonde een plan om Cunera uit de weg te ruimen.

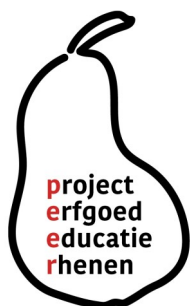
Op 28 oktober van het jaar 340, toen koning Radboud met zijn vrienden op valkenjacht was, werd Cunera gewurgd door de koningin en haar dienstmaagd. Ze gebruikten daarbij de halsdoek van Cunera en begroeven haar stiekem in een van de paardenstallen. De koningin vertelde haar man bij thuiskomst dat de ouders van Cunera waren gekomen en haar meegenomen hadden. De knechten brachten de paarden naar de stal. De paarden hadden door dat er iets mis was en wilden met geen mogelijkheid de stallen binnentreden. Later die avond ging een stal-knecht in de lege stal kijken. Hij zag daar brandende kaarsen staan in de vorm van een kruis. Samen met Radboud werd het lichaam van de Yorkse prinses ontdekt. Aldegonde stortte zich volgens de legende van de Grebbeberg af en brak haar nek.

Kinderbedevaart op Cuneradag

Opmaat naar de openluchtvoorstelling van het Cuneratheater

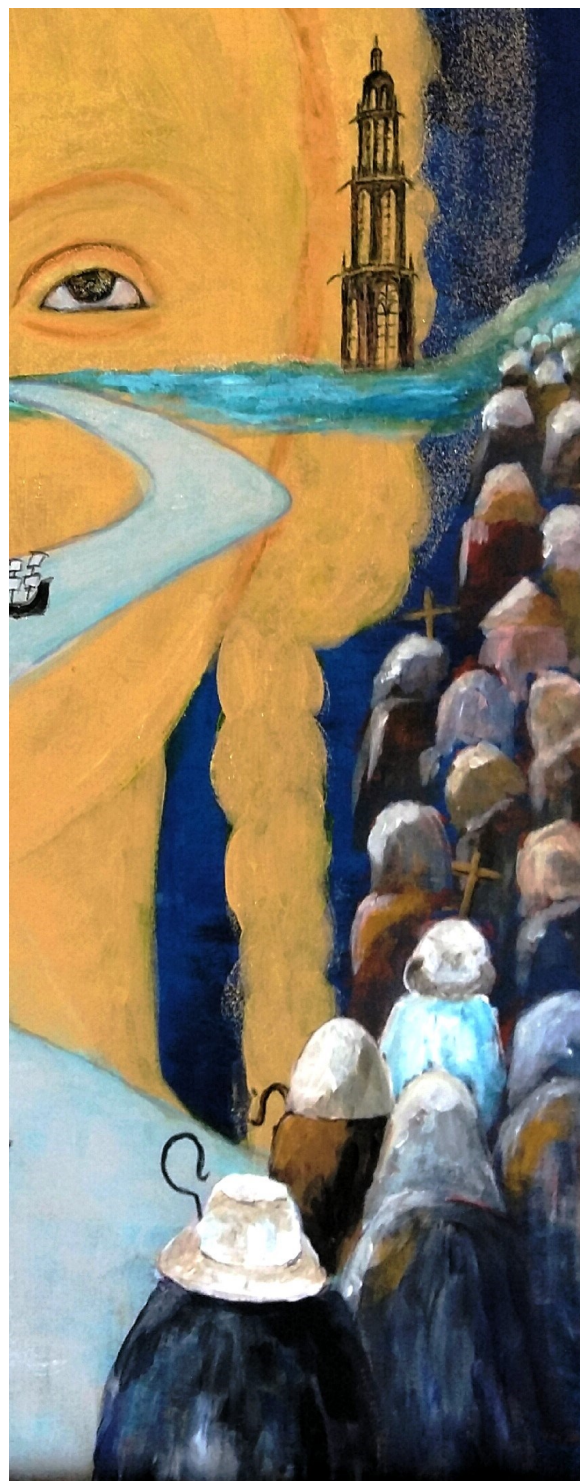
Op zaterdag 10 juni viert Rhenen Cuneradag. Voor veel inwoners van Rhenen is de oorsprong van dit feest een beetje weggezakt. PEER vindt het dan ook belangrijk dat de leerlingen van alle basisscholen in de gemeente Rhenen het verhaal van Cunera te horen krijgen. Ook over al de wonderen die sinds de dood van Cunera bij haar graf gebeurden. Niet alleen konden doven weer horen, blinden weer zien en kreupelen weer lopen, ook krankzinnigen kregen hun verstand weer terug en schipbreukelingen kwamen door haar hulp weer aan land. Veel mensen met keelziekten en ook zieke paarden werden genezen. Aan deze 'mirakelen' kwam maar geen einde. Vanwege deze wonderen, toegekend aan Cunera, kwamen grote groepen pelgrims op bedevaart naar Rhenen. Het geldt dat de bedevaartgangers meebrachten zorgde ervoor dat de Cunerakerk en -toren gebouwd konden bouwen. PEER zorgt ervoor dat de leerlingen op school van een echte acteur toneelles krijgen. Zij leren om een middeleeuws kind uit te beelden dat om hulp op bedevaart gaat en hoopt op een wonder van Cunera.

Op Cuneradag vertrekt de kinderbedevaart vanaf de Koningshof om 13.00 u en maakt enkele rondjes onder het zingen van het Cunalied. Na afloop ontvangen de kinderen een herinnering aan hun Cunerabedevaart. De kinderen verzorgen hun eigen kostuums en nemen hun eigen attributen mee. Heel eenvoudig, want oude lakens, dekens en gordijnen kunnen goed gebruikt worden. Een brandende led-kaars op batterij en een oude wandelstok, desnoods van een boomtak, geeft 'kreupele' kinderen steun. Ook ouders, opa's en oma's, ooms en tantes zijn van harte uitgenodigd de bedevaart te ondersteunen. De organisatie van de openluchtvoorstelling van het theater Cunera is op zoek naar kinderen die mee willen spelen in dit grote toneelstuk. Dus wil jij meespelen in het grote Cuneraspel dat in september wordt opgevoerd, dan kun je je opgeven via <https://cuneratheater.nl>.

De Kinderbedevaart op Cuneradag is een samenwerking tussen PEER, Stads-museum Rhenen, Stichting Cuneradag en Stichting Cuneratheater.

Voor informatie over tijd en actie, verwijzen we naar het programma van Cuneradag 2023.

Via Rheni, schilderij detail, Henny Boor, Gedachteniskerk

Het verhaal van kruideniersfamilie Van Laar

Van buurtwinkel naar supermarkt

Afb.1. De winkel van Puijk in de Herenstraat

Eeuwenlang hebben de kleine winkeliers, behorende tot de zogenaamde middenstand, de bevolking voorzien van hun dagelijkse levensbehoeften. Dat waren de slager, de bakker, de kruidenier, de kleermaker enz. In de tweede helft van de twintigste eeuw kwam hierin echter verandering door de komst van het grootwinkelbedrijf. Het werd de nekslag voor deze kleine middenstanders. Zo ook in Rhenen.

Mijn grootvader, Wouter van Laar (geb. 24-8-1880), werd geboren in Achterberg 'in' De Dijk als zoon van Jan van Laar (karman) en Jannigje Veenendaal. Wouter was het 6e kind van de 15 nazaten die uit dit huwelijk voortkwamen. Het is te begrijpen dat zij het niet breed hadden. Hij trouwde op 27-3-1907 met Roeloffina ten Boske (geb. 29-5-1885). Roeloffina was de dochter van wagenmaker Aalbert ten Boske, wiens voorouders uit Winters-

wijk (Meddo) kwamen. De Ten Boskes waren rond 1800 naar Rhenen gekomen om in de tabak hun brood te verdienen. Eind 19e eeuw hadden twee broers, Aalbert ten Boske, gehuwd met Geertruida van der Peut, en Willem ten Boske, ongetrouwd, een wagenmakerij in de toenmalige Van Deventerstraat. De zaken gingen kennelijk goed, want Aalbert woonde met zijn gezin in de Herenstraat in de zogenaamde 'Mevrouwenbuurt', waar de wat beter gesitueerden woonden.

Wouter en Roeloffina gingen na hun huwelijk wonen op de Nieuwe Veenendaalseweg 126, schuin tegenover het huidige gemeentehuis, waar zij voor 300 gulden een huis kochten.

De eerste winkel

Wouter was sigarensorteerder bij sigarenfabriek Spaan en Bertram in Amersfoort. Roeloffina kwam uit een

Afb.2. De Goedkope Winkel van Puijk en de kapperszaak van Van Doorn aan de Herenstraat

ondernemersgezin en zij kwam in het begin van de jaren twintig op het idee een kruidenierswinkeltje te beginnen om zodoende het gezinsbudget wat op te krikken, want het waren moeilijke tijden zo na de Eerste Wereldoorlog. Zij konden een pand huren in de Rijnstraat, tegenover Chris Puijk van 'De Goedkope Winkel' en kapper Van Doorn. Het gezin verhuisde daarheen. Je kon daar de eerste levensbehoeften kopen; het was een beperkt assortiment. Oma was nogal ondernemend en moest zich een keer bij de burgemeester melden omdat zij illegaal een varken had laten slachten en het vlees had verkocht. Dat was niet de bedoeling en zij kwam er gelukkig met een reprimande vanaf. Er werd ook aan klantenbinding gedaan. Zo ging dochtertje Truus op vrijdagavond het licht aansteken bij het Joodse pension van de dames Klein, dat daar schuin tegenover was. (Zie 'Verdwenen uit Rhenen').

Naar de Herenstraat

De zaken gingen kennelijk naar wens. Oma van Laar, zake-lijk ingesteld als zij was, wilde verder. Toen er in 1928 een pand vrijkwam in de Herenstraat, waren de plannen snel gemaakt. Het stond op de hoek van de Muntstraat/ Herenstraat en kon voor 6000 gulden worden aangekocht. Het was de winkel waar Puijk al eerder vanaf de Rijnstraat heen was gegaan. Puijk wilde de zaak verkopen. Zodoende werd dit het domicilie van firma Van Laar. De zaak werd behoorlijk uitgebreid, evenals het gezin dat toen al uit 7 kinderen bestond. Vader Wout, die inmiddels de sigarenfabriek vaarwel had gezegd, bracht de boodschappen rond met een transportfiets.

Zoon Roelof kwam ook in de zaak, evenals dochter Truus. In 1938 nam zoon Roelof (geb. 13-05-1912, overl. 08-01-2004) de zaak over toen hij trouwde met Truus Vervat (geb. 29-01-1914, overl. 06-07-1950) uit Elst, dochter van bakker Vervat, die hij had leren kennen bij zangvereniging Euphonia. Roelof hertrouwde in 1952 met Maatje Izaäka Lindhout. Moeder Roeloffina en vader Wouter van Laar verhuisden naar de Kastanjelaan.

En toen kwam de oorlog. De inwoners van Rhenen werden

met kolenschuilen geëvacueerd naar o.a. Bergambacht. Na de capitulatie kwamen zij terug en zagen de tootaal vernielde binnenstad. Er is nooit veel over gesproken, maar de ontredde-ning moet groot zijn geweest. Later vertelde Truus, de zus van Roelof, die in de winkel de klanten bediende, dat er van het pand nog één muur overeind stond en dat boven aan een balk nog een ijzeren ledikant hing. In het boek 'Slag om de Grebberg', pagina 211, is dat te zien.

Afb.3. Wout van Laar brengt boodschappen rond met de transportfiets.

De Wederopbouw

Het pand werd weer opgebouwd en in 1943 werd de 'moderne' kruidenierszaak met bovenwoning weer in gebruik genomen. De ingang was in het midden en links en rechts bevond zich een L-vormige toonbank. Hierop stonden een paar weegschalen, een snijmachine voor kaas en vleeswaren, en een handbediende koffiemolen. Het is nu nauwelijks voor te stellen, maar plastic verpakkingen bestonden direct na de oorlog nog niet. Alles werd in papieren zakken verpakt. Zout, suiker, rijst, peulvruchten, enz. zat los in voorraadvakken in een stellingwand en in laden/op schappen achter en onder de toonbank.

Later werden de meeste artikelen in kartonnen of papieren verpakkingen aangeleverd, zoals HO-haver- mout, pudding, thee, koffie, enz.

De verwarming bestond uit een grote kolenkachel die in

Afb.4. De wederopbouwwinkel in 1943 in de Herenstraat

Afb.5. Rode Kruis-actie. v.l.n.r. mevr. Souwerbren, mevr. Westra en Annie Scheffer

het midden van de winkel stond en gestookt werd met een mengsel van cokes en eierkolen. Achter de winkel was de trap naar de bovenverdieping en naar het voorraadmagazijn, met daaronder de kelder waar o.a. de kaasvoorraad lag.

De tweede evacuatie

Toen in september 1944 de slag om Arnhem woedde, moesten de inwoners van Rhenen eind oktober op last van de bezetter hals over kop hun huizen verlaten en vluchten richting het westen. Velen kwamen terecht in Leersum, Doorn, Driebergen of Zeist. Roelof ging samen met de overbuurman, garagehouder Jan van der Horst, en hun gezinnen richting Leersum, waar zij onderdak vonden. Later werd dat Doorn. In de loop van het voorjaar 1945 mochten zij weer terug naar hun woning. De winkel was aardig leeggeplunderd, maar veel schade was er verder niet.

Men ging voortvarend te werk. De schade werd hersteld en de voorraad aangevuld. In de loop der tijd werd er ook meer personeel aangetrokken. Dat waren, naast zus Truus, Doortje Mol uit Rhenen en Nel Drost uit Amerongen.

De klanten in de winkel wachtten netjes op hun beurt en wisselden ondertussen de laatste nieuwtjes uit. Zo ontmoette men elkaar, waardoor boodschappen doen ook nog een sociale functie had. Er was altijd wel tijd voor een praatje. Zo kwam er op een ochtend een bekende oudere klant met een strak glimmend gezicht, die tegen Truus zei: "Truus bin'k nie schooan, 'k hè me gewase mè soada".

Ook werden de boodschappen thuisbezorgd. De klant schreef de gewenste artikelen in een daarvoor bestemd boekje, dat werd opgehaald. Vaak moest het boekje nog worden ingevuld, wat gebeurde onder het genot van een kopje koffie en waarbij ook het wel en wee van de klanten werd besproken. Het waren meestal de vaste wekelijkse pleisterplaatsen. De boodschappen werden vervolgens in de winkel in dozen gedaan en thuisbezorgd. Eerst

met de motor en later met de auto. De eerste was een Hillman en de tweede een Borgward, beide bestelauto's. In later jaren volgde een serie Opels. De keerzijde was dat het wel eens gebeurde dat een klant belde of Van Laar even een pot jam of een pak koffie kon brengen.

In de jaren '50 en '60 waren er in Rhenen veel kruidenierszaken. De een groter dan de ander. Dat waren o.a. in de Herenstraat naast Van Laar: Henny Rijksen, Berend van de Beek (vh Van de Kraats), Coöperatie 'De Voorpost' en Henk van de Brink. Op het Frederik van de Paltshof: De Groot. Op Vreewijk: Keijman en Tollenaar (later Van den Dikkenberg) en op de Achterbergsestraatweg: Kees Kap. En dan was daar ook nog Mijntje van de Berg onder aan de Bontekoe, waar je als kind lekkere wijnballen kon kopen. En Jamin in de Herenstraat voor koekjes, snoep en ijs. In totaal waren er ongeveer acht bakkers en negen kruideniers.

Het was ook de tijd dat de Rhenense bevolking zich op zaterdagmiddag en -avond in de zondagse kleren stak en naar het centrum trok om wat te winkelen en zo maar gezellig rond te lopen. Vooral de jeugd verzamelde zich in het rondje Herenstraat - Molenstraat - Muntstraat. Bij de snackbar van Janus Onink in de Molenstraat (later De Munt genaamd) kon je patat en andere snacks kopen. Net als bij Van der Spek op de hoek van de Bontekoe/ Herenstraat, waar Sander van Tongeren de scepter zwaaide. De meisjes liepen met getoupeerde haardos en petticoat, en de jongens met een vetkuif en hadden als het even kon een 'buikschuiver' (bromfiets waar je overheen lag).

De verbouwing

Na verloop van jaren werd het klantenbestand uitgebreid en er kwam ook meer welvaart onder de bevolking.

De magere jaren waren voorbij en men had meer te besteden. Ook kwam het begrip 'zelfbedieningswinkel' in zwang. De klant kon zelf voor het grootste deel zijn artikelen in een winkelmandje deponeren en aan de kassa

Afb.6. de nieuwe winkel in 1960

Afb.7. Opening van de winkel in 1960 door de burgemeester

afrekenen. Voor sommige artikelen, zoals kaas en vleeswaren, was er bediening. Het grote voordeel was dat je niet hoefde te wachten tot je aan de beurt was om de boodschappen te doen. Dat was een hele vooruitgang ten opzichte van het oude systeem, want maar al te vaak had degene die voor je was een heel langdradig verhaal te vertellen aan de winkelmeisjes.

In 1959 besloot mijn vader de winkel om te bouwen tot een zelfbedieningszaak. Architect Heyn zorgde voor het ontwerp en aannemingsbedrijf Van Swaay uit Wageningen verbouwde de zaak.

De winkel werd zo goed als het kon tijdelijk voortgezet in een schuur in de Muntstraat, tegenover kolenboer Kapaan.

Op 29 juni 1960 werd deze eerste zelfbedieningszaak van Rhenen feestelijk geopend door burgemeester Bosch van Rosenthal. Het was voor de klanten een hele vooruitgang. Het systeem van boekjes ophalen en boodschappen thuisbezorgen bleef in stand.

Van Laar was aangesloten bij de VIVO, een organisatie van

Afb.8. Het interieur in 1960

zelfstandige kruideniers, die allerlei reclame-acties organiseerde en ook etaleurs in dienst had die o.a. reclameborden schilderden. Dat waren de heren Nap en Kroon. De grossier, die de levensmiddelen leverde was de firma Van Essen uit Veenendaal. Het pand stond in de Hoofdstraat en droeg de naam 'Het Suikervat'. Eenmaal in de week kwam de vertegenwoordiger van de firma Van Essen, de heer Koetser, op de fiets uit Veenendaal om de bestelling op te nemen. Toen heette dat een 'reiziger'.

De heer en mevrouw Van Essen waren, net als de heer Koetser, van Joodse afkomst en hadden in en na de oorlog diverse pleegkinderen onder hun hoede genomen, waarvan er één, Leo Katz, later in de grossierderij werkte. Ook hielden zij zich strikt aan de Joodse voorschriften. Zodoende had het personeel al een vrije zaterdag toen heel Nederland nog op zaterdagochtend werkte.

De ontwikkelingen in die tijd volgden elkaar in snel tempo op. Het grootwinkelbedrijf ontwikkelde zich fors in de vorm van de supermarkt. Vooral Albert Heijn was in die tijd een geduchte concurrent.

Omstreeks 1963 streek die ook in Rhenen neer en wel aan de Frederik van de Paltshof in het pand van Hotel Laheij, nu Bruna.

Roel van Laar liep tegen de 60 en zag wel in dat het op den duur vechten tegen de bierkaai was. Een opvolger was er niet en hij besloot te stoppen met de zaak en verhuurde het pand aan muziekhandel Van Hees uit Veenendaal met Jan van de Haar als filiaalhouder. Jarenlang heeft Jan van de Haar hier als filiaalhouder de scepter gezwaaid. Daarna kwam het in handen van kapper Heimel en nu oefent kapper Johan van Hees er zijn vak uit.

De oude tijden, toen je de boodschappen te voet in de buurt kon doen, zijn voorbij. Ook het praatje in de winkel is niet meer en wordt kennelijk wel gemist. Dat blijkt uit het feit dat een van de grootgrutters een 'Triens Kletskas' wil introduceren. Het is ook de tijd van overvloed. De reclamefolders die tegen de kerstdagen in de brievenbus vallen tellen wel 60 pagina's met heerlijkheden, speciaal voor deze feestdagen. In een periode van 100 jaar is er veel veranderd. De 'kruideniers' zijn geschiedenis geworden.

In Memoriam Dr H.P. (Henk) Deys

Erevoorzitter Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.

*05-11-1932 Sawah Loento) -
† 21-02-2023 Rhenen

Henk Deys zullen we ons blijven herinneren als medeoprichter van onze vereniging. Er was vanaf 1907 in Rhenen een Oudheidkamer, maar deze slapende Oudheidkamer werd omgezet in onze Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.. Het was de bedoeling historische interesse te wekken bij de inwoners door het geven van lezingen en het publiceren van historisch onderzoek in het verenigingsorgaan Oud Rhenen. Dat is gelukt: bij de oprichtingsvergadering op 10 december 1980 waren er 43 aanwezigen; toen Henk in 2009 aftrad als voorzitter telde de vereniging bijna 600 leden. Het idee om zes lezingen per jaar te organiseren sloeg aan. Er volgden ieder jaar zes lezingavonden met voor Rhenenaren interessante historische onderwerpen. Vaak had Henk zich ingeroosterd als spreker en dan zat de zaal vol. Hij wist boeiend te vertellen en gebruikte mooie illustraties.

Daarnaast kennen wij Henk vooral als onderzoeker en schrijver over historische onderwerpen. Zijn eerste publicatie was 'Achter Berg en Rijn' in 1981, een nog steeds veel gevraagd naslagwerk met tientallen foto's die Henk in de jaren daarvoor uit vele particuliere verzamelingen in Achterberg, Elst en Rhenen had mogen overnemen, en reproducties uit archieven en musea. Bijna honderd artikelen verschenen er vanaf 1981 van hem in Oud Rhenen. Ook elders verschenen artikelen van zijn hand, zoals in Caert Thresoor, waarvan hij redactielid was. Kaarten verzamelen en daarover publiceren was een van zijn vele interesses, resulterend in zijn in 1988 verschenen 'De Gelderse Vallei.

Geschiedenis in oude kaarten'. Aan deze publicatie had hij twee jaar gewerkt, waarvoor hij zelfs naar Madrid en Simancas in Spanje was gereisd om de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer uit circa. 1560 te bestuderen, waaronder die van Rhenen. Bij de presentatie van Henks uitgave was er een tentoonstelling van zijn kaarten in Museum Het Rondeel.

Henk was een relaxte voorzitter van de bestuursvergaderingen die jarenlang thuis bij een van de bestuursleden werden gehouden toen de vereniging nog geen eigen locatie had. De vergaderingen hadden altijd een vaste agenda: welke sprekers met welke onderwerpen nodigen we uit, welke onderwerpen komen er in de komende *Oud Rhenen*, wat speelt er in Rhenen en, dankzij Henks netwerk, wat speelt er in de provincie; hij had altijd nieuws te melden uit de regio. Als de zakelijke onderwerpen afgehandeld waren, boog het bestuur zich over de historische onderzoeken waaraan gewerkt werd. Henk had steeds iets onder handen en vertelde daarover, inspireerde de anderen en de redactie van Oud Rhenen kon zich voorbereiden op de volgende uitgave.

Henk stond erop dat het niet zo maar een mededelingenblaadje zou zijn. De artikelen in Oud Rhenen moesten gebaseerd zijn op gedegen archief- en literatuuronderzoek. Henk heeft vele jubilea van de vereniging meegemaakt. Het begon met het 75-jarig bestaan begin 1983, gevolgd door het 80-jarig bestaan in 1987. Beide feestdagen werden sober gevierd, in tegenstelling tot het 90-jarig bestaan in een overvol Oude Raadhuis, waarbij Henk voor zijn vele verdiensten werd benoemd tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Het klapstuk was de honderdste verjaardag van de vereniging in 2007/2008, die onder zijn voorzitterschap gedurende een heel jaar werd gevierd. Op 4 april 2009 nam hij in een Bijzondere Algemene Ledenvergadering na 28 jaar afscheid als voorzitter. De laatste jaren waren voor Henk niet makkelijk. Hij raakte zijn mobiliteit kwijt maar hij behield de regie. Hij regelde al in een vroeg stadium wat er met zijn collecties moest gebeuren: zijn kaartencollectie schonk hij aan het Regionaal Archief Zuid-Utrecht, evenals een deel van zijn bibliotheek. Zijn laatste publicatie 'Op weg in Rhenen. Wegen en watergangen in Rhenen, Elst en Achterberg' verscheen in 2019. Maandagavond 27 februari 2023 namen we van Henk afscheid in een drukbezette Cunerakerk. Onze sympathieke vraagbaak over de Rhenense geschiedenis zal gemist worden, maar er zijn vele publicaties om bij vragen op na te slaan. Het Henk Deysplein houdt zijn naam ook in ons aller herinnering.

Willem H. Strous

Henk Deys in gesprek met Lodewijk Bosch van Rosenthal

Deel II Start van de tijd in Rhenen

In 1984 vond een vraaggesprek plaats tussen Lodewijk Bosch ridder van Rosenthal, oud-burgemeester van Rhenen (16 februari 1947 tot 30 april 1972) en Henk Deys, erevoorzitter van de HVOR. Van dit gesprek zijn geluidsopnames bewaard gebleven. Bestuurslid Reijer van der Meijden heeft deze opnames laten uittypen en Henny Boor bewerkte de tekst, waarbij zoveel mogelijk de spreektaal van Bosch van Rosenthal is gehandhaafd. Sommige uitspraken en referenties zijn gedateerd en dat kan ook niet anders. Het gesprek vond bijna 40 jaar geleden plaats. Dit is de tweede aflevering, dit keer over de periode vanaf de benoeming van Bosch van Rosenthal tot burgemeester van Rhenen.

Hoe stond Rhenen erbij toen u startte in 1947?

De wederopbouw van Rhenen had voor 1942 toch eigenlijk voor een groot deel al zijn beslag gehad, op de Cunerkerk na. Maar er was bij de tweede evacuatie van Rhenen weer een hele hoop vernietigd. Niet alleen het zuidelijke deel van de stad, maar veel meer. Er waren noodwoningen en er was overal wat. Niet alleen was er veel kapot, maar de verhouding tussen het gemeentebestuur en de Wederopbouwcommissie was buitengewoon slecht. Er was hier een coördinator Van der Haar (J. B. van der Haar), een architect van de wederopbouw, maar ook de architect van het huis van de Wallers (Huize De Tangh). Dat huis had hij voor de oorlog gedaan. Hij zat hier al jarenlang in de Schoonheidscommissie en was nu coördinator van de

Afb. 1. Rhenen verwoest, 1940

Afb. 2. Mr. L.H.N.F.M. Bosch ridder van Rosenthal, 1984

wederopbouw. De directeur van het Wederopbouw bureau van Volkshuisvesting zette in 1940 ir. Z.Y. van der Meer (Zander Yske van der Meer 1904-1978) aan het werk.

Hij heeft heel veel aan de wederopbouw gedaan en echt goed gewerkt, buitengewoon bekwaam. Rhenen heeft erg veel aan hem te danken. Later werd hij secretaris-generaal van volkshuisvesting. De medewerker en medearchitect van Van der Haar was Pouderoyen (ir. Cees Pouderoyen), een typische man van de Delftse school. Vandaar dus dat de muur door het stadje de 'klaagmuur van Pouderoyen' heet. Door die gespannen verhouding tussen Wederopbouwcommissie en gemeentebestuur is een van de eerste dingen die ik heb gedaan het opzetten van een wekelijkse werkbespreking tussen Souwerbren, directeur gemeentewerken, en Bleumink, de locosecretaris.

Die gespannen verhouding kwam van beide kanten, bijzonder begrijpelijk, omdat de visie van de Wederopbouwcommissie groter, grootser was en totaal anders dan die van het gemeentebestuur met aannemer Klaassen als wethouder en Souwerbren als directeur gemeentewerken.

Zij wisten veel meer van de plaatselijke omstandigheden dan de heren van de Wederopbouwcommissie die er doorheen denderden. Ze hadden allebei gelijk, maar voor mij was het een hele toer om ze te laten samenwerken. Het is uiteindelijk best gegaan.

Afb. 3. Nanne Souwerbren, directeur gemeentewerken

Herinnert u zich andere conflicten uit die eerste tijd?

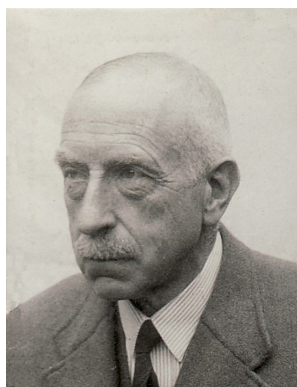
Een van de eerste conflicten die ik in de gemeente heb gehad was over de kermis. Dat ging toen over de kermis op het Frederik van de Paltshof en alles wat rechts was, was verschrikkelijk fel tegen de kermis. Dat was iets schandaligs. Toen heeft Ds. Van der Heide tegen mij vanaf de preekstoel gepreikt en overal heeft hij bordjes aangeplakt om de burgemeester af te zetten, omdat ik voor de kermis was. Het was de oude dokter Waller die mij heeft getroost en zei: "Burgemeestertje, burgemeestertje, een dominee is geen echte intellectueel.". Toch oefenen dominees in zo'n geval nog wel eens een hoop invloed uit.

Hebt U veel gebruikgemaakt van het rapport Cramer?

Ja, want het was een hele actieve tijd en ik heb dus eigen-

Afb. 4. Wilhelm Klaassen, aannemer

Afb. 5. Dokter William Waller

lijk het Rapport Cramer gebruikt als grote richtlijn. Het rapport Cramer over de opbouw van Rhenen was opgesteld door mr. Jaap Cramer, directeur van de Stichting Opbouw Drenthe. Het gaf een nieuwe impuls. Ik was het niet met alles eens in dat rapport, want het was wel eens te groots en te mooi bedacht. Ook wel hier en daar in sommige dingen overdreven, maar er zaten toch heel veel goede dingen in, zoals de ruilverkaveling en het verplaatsen van boerderijen naar het land toe, wat overigens slecht is uitgevoerd. Daar had Cramer vreselijk de pest aan. Hij heeft pas later acties gedaan kunnen krijgen, zoals de bezanding van de Meent, de hele kwestie van het opheffen van de Dijkers en de nieuwe veeverbetering. De ruilverkaveling heeft de hele oorlog plaatsgevonden, voor de oorlog begonnen en afgesloten in de oorlog met besluiten van de secretaris-generaal. Zo zijn allerlei wegen in de Meent bij de gemeente terechtgekomen, terwijl de gemeente er niets van afwist. De laatste afwikkeling van de ruilverkaveling heb ik nog meegemaakt in 1947 en 1948. Ik heb het gevoel dat de gemaakte stuwten en de theoretische beschouwingen niet helemaal geklopt hebben. Ik heb er door het Waterschap nog wel wat veranderingen in kunnen aanbrengen. Zelf ben ik later voorzitter geworden van de landbouwverbetering en heb ik zelf ook een stier gekocht. Maar het opzetten van behoorlijke veeverenigingen, landbouwcoöperaties, het maken van de markt, al deze dingen heb ik conform het rapport Cramer gedaan. De Boerenleenbank is ook volgens het rapport tot stand gekomen. In het Rapport Cramer staan eigenlijk erg veel goede conclusies. Op zichzelf was het rapport voor een bestuurder stimulerend, boeiend en goed. De drie elementen in het rapport Cramer waren de verbetering van de landbouw, de verdere industrialisatie van Rhenen en de verbetering van vervoer.

Wat is de geschiedenis van de Meent met scharende en niet-scharende boeren?

Ik heb de indruk dat de bossen en de Meent allemaal overgebleven markengronden waren, woeste gronden (bossen, veengronden, heidevelden, moerassen) voor gemeenschappelijk gebruik. De vereniging van personen die deze gemene gemeenschappelijke gronden in onverdeeld eigendom bezat, werd mark genoemd en daarom stonden ze te boek op het kadaster als Meent. In de tijd van de Verlichting wist niemand meer wat deze oud-

Afb. 6. Mr. Jaap Cramer

voor traditie, heb ik altijd bepleit dat de kleine boeren voorrang hadden bij het weiden in de Meent; heel veel waren afhankelijk van de Meentgronden. De liberalen vonden het onjuist dat de gemeente deze grond exploiteerde. Daar was ook wel wat voor te zeggen, maar als je dat dan aan de grote boeren geeft, dan komen de kleine boertjes in de verdrukking. Dat heeft ook politiek met het inscharen veel moeilijkheden gegeven. Schaarders zijn dus boeren die van de gemeentelijke weidegrond gebruik kunnen maken. Je hebt volle scharen en halve scharen. Het hangt er vanaf met hoeveel tanden een koe eet. Een volle schaar is een volwassen koe en een halve schaar is een onvolwassen koe. In de oude Meentrechten had iemand die Meentgerechtigd was, het recht van zoveel schaar. Dus kwamen op het gemeentehuis alle kleine boeren die zeiden: "Ik heb altijd recht gehad om zoveel koeien te mogen weiden op de Meent." Inscharen betekent dat je je koe op een bepaalde datum mag brengen. Door de meentbaas wordt gekeken of zij tochtig is en aan het eind van het seizoen, op een bepaalde datum, wordt de koe weer opgehaald. Dit deed de scheper, die overal bij de boeren het vee kwam halen en weer terugbracht.

In Nederland waren alle bouwlanden om een dorp heen particulier bezit, maar alle weidegronden waren gemeenschappelijk. Dus de weiden en de bossen waren altijd gemeenschappelijk. Daarom vinden de boeren het nog altijd een schande dat ze moeten betalen voor het hout uit de bossen. Men beschouwt in oude boerenoverlevering zowel de Meent als de bossen als het eigendom van de lokale landbouw. Ook al zijn veel van deze oude rechten verdwenen, ze leven nog altijd voort onder de boeren.

Wat was het actiecomité Rhenen Opwaarts?

Ik kon niet tegen die representatieve taken, al die acties, altijd weer die openingen van winkels, die Sinterklaas, dat kostte veel tijd. Er waren in die periode natuurlijk wel wat belangrijkere dingen te doen. We kozen toen voor een actiecomité 'Rhenen Opwaarts', onder leiding van voorzitter de heer Chr. C. P. Wolff en daar hebben we toch wel

Afb. 7. De brug bij Rhenen

hele goede dingen mee gedaan. Die Wolff was een propagandist, vooral voor Ouwehands Dierenpark, een zeer dynamische, wat wonderlijke, erg lollige vent en we zijn met hem en met Bleumink en Souwerbren hard aan de gang gegaan. De brug, de warenmarkt, het nieuwe VVV-werk en de hele industrialisatie van Rhenen is eruit voortgekomen. Toen zijn we begonnen met de kwestie van de trein en de brug. Daar zijn zeker 15 bedrijven voor aangehouden. Het grappige was altijd dat ik naar al die departementen ging om alles te bepraten om geld te krijgen voor de wederopbouw en als ik ergens industrie tegenkwam, bijvoorbeeld Pull, ging ik daar achteraan. Het bedrijf van Pull was ergens anders afgebrand en de volgende dag zat ik bij meneer Pull en zei: "Ik heb een goed stukje industrieterrein voor je." Zo is uiteindelijk het hele industrieterrein Remmerden er gekomen. Daar kwam toen de fietsenfabriek van Hartog bij en toen hij kapot ging, heb ik de Delm hierheen gehaald, want ik had nog wat relaties uit de oorlog. Er was sprake van een haven, maar die zou aan de andere kant gekomen zijn, in de uiterwaarden bij Elst. Met dat voorstel ben ik samen met het actiecomité 'Rhenen Opwaarts' gaan praten met de industrie van Veenendaal. Ze zeiden: "We gaan hem niet gebruiken." Dus toen hebben we die haven niet doorgezet.

Voor de brug heb ik altijd gemikt op een herstel van de spoorlijn met een dubbele functie en daarom hebben we ook geprobeerd de pijlers voor elkaar te krijgen. Hoeveel keer die brug geweigerd is, dat is onbeperkt en ik altijd maar weer in de auto en aan het end, dat zeg ik met heel veel voorzichtigheid, is het ook op strategische overwegingen via Parijs voor elkaar gekomen. Men dacht toen dat ze hier een goede verbinding naar het zuiden moesten hebben. Maar de nota's die ik toen met Bleumink en Souwerbren gemaakt heb over die brug, die verkeersbeweging waar we om uitgelachen waren, die was 5 jaar na de brug tienvoudig overtroffen. Samen met burgemeester Houtkoper van Echteld en Ochten en met burgemeester Delen van Oss heb ik in een comité gezeten. Toen wilden

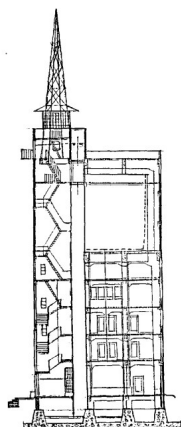
Afb. 8. Het voormalige waaggebouw

Afb. 9. Oude Raadhuis in de jaren '60

we de brug bij Ochten maken, maar door de politieke pressie van Tiel en de Staten van Gelderland is de brug daar gekomen en naar mijn gevoel is dat altijd nog een foute beslissing geweest. De rechtstreekse spoorlijn zou verkeerstechnisch voor Rhenen en voor iedereen veel beter zijn geweest. Die brug, dat is dus eigenlijk vooral erg veel lobbyen geweest. En daarna was het een kwestie van Rijkswaterstaat die hem gebouwd heeft. Er waren festiviteiten, de brugfeesten. Daar heb ik natuurlijk wel iets mee te maken gehad. Ik heb ook wat weerstand en moeilijkheden ondervonden. Omdat ik, samen met een groep die mij geholpen had bij de departementen en in de Betuwe, natuurlijk in Rhenen gefêteerd werd, heeft een gedeelte van de burgerij mij dat toen nogal kwalijk genomen, maar wij waren wel de mensen waar ze wat aan te danken hadden.

Voor beter landbouwonderwijs heeft mijn vrouw toen de landbouwhuishoudschool in elkaar gezet. Daarvoor is ze ook vreselijk verketterd, want de VGLO-mensen

Afb. 10. Doorsnede watertoren Koerheuvel

(voortgezet lager onderwijs) en de hele linkse groep was fel tegen het landbouwhuishoudonderwijs en mijn vrouw ging zelf leerlingen werven, op de fiets. Ondanks het vreselijke kabaal van het VGLO-onderwijs is dat doorgezet. Nu, dat was dus de brug en de landbouwhuishoudschool. Mijn vrouw heeft hier ook de hele bloedtransfusie opgezet. Zij was secretaresse van het Rode Kruis om een beetje in die activiteiten te komen, dus dat was erg leuk. Je moest natuurlijk ook aan andere representatie doen. Dat is nog een heel mooi verhaal: onze eerste muziekkuitvoering bij Van Leth in Elst. Daar kwam eerst de muziek en dan vervolgens een toneelspel. Mijn vrouw heeft ervan genoten om al die liederen bepaalde rollen te zien spelen. Zij had haar mooiste schoentjes aangetrokken, maar kon ze niet aanhouden, omdat ze knelden. Ze had ze uitgeschopt en toen zij ze weer aandeed, bleek de muzikant er zijn instrument in te hebben geleegd.

Was er veel aandacht voor het cultuurhistorisch erfgoed?

Ik heb het al die jaren praktisch met alle wethouders uitstekend kunnen vinden, altijd heel gezellig gewerkt. Eigenlijk heb ik het beste gewerkt met Klaassen en Boelhouwer. Dat was de meest positieve en vruchtbare tijd. Dat was uitstekend, erg plezierig. Ook heb ik met de raad nooit anders dan plezier gehad. Als je dan nu kijkt naar dingen die ik verloren heb, dan was dat het Waaggebouw. Dat vind ik zonde. Dat is me ontglipt. Dat heb ik in de raad verloren. En zo zijn er nog wel een paar afgeketste voorstellen.

De argumentatie was dat ze er geen bestemming voor zagen, terwijl ik vond dat er hier een groot gebrek aan zaalruimte was, vooral in de tijd dat Rhenen vreselijke censuur hield op ieder toneelstuk. Want bij ieder toneelstuk, ook als het een Heijermans was, werden de vloeken eruit gehaald, maar dat antireligieuze snapten ze niet. Ik had de Waag graag als klein verenigingsgebouw gezien, maar dat is dus mislukt. En de Gasthuiskapel lag eigenlijk

Afb. 11. Monument Grebbeberg

al in de poeier toen ik hier kwam, dus dat is niets geworden. Het Oude Raadhuis was een sigarenfabriek. Die heb ik vijfmaal in de raad als agendapunt gehad en toen eindelijk doorgezet dat we het zouden terugkopen van Bertram. Ik vond het zo zonde, want daar waren toch allerlei historische elementen in. Toen heb ik uiteindelijk doorgezet dat dit behouden is. Ik denk dat Rhenen daar heel trots op kan zijn. Wat in die tijd vreselijk veel werk heeft gekost, dat is het Grebbemonument. Dat speelde iets later.

Wat ziet uzelf als belangrijkste wat u voor Rhenen hebt gedaan?

Dat is de aankoop van de Waterleiding, ook financieel. De Waterleiding was een N.V. en de familie De Haas speelde daar een grote rol in. Men begreep dat ik die Waterleiding wel zou willen hebben en via een advocaat van de Waterleiding werd mij verzocht om geen invloed uit te oefenen. Toen, op een zekere dag, kwam de heer Drost bij me en zei dat de bronnen vervuild waren en dat hij dit erg naar vond voor De Haas, maar dat hij mij dit toch moest vertellen. En omdat ik vroeger in de tijd van mijn raadslidmaatschap in Leiden commissaris geweest ben van de Waterleiding, kende ik Lindenbergh (Dr. Ir. Pieter Cornelis Lindenbergh 1896-1986) heel goed en die heb ik aangetrokken en hij heeft mij geadviseerd. Toen zijn we de bron onmiddellijk gaan chloreren en hebben we die hele boel daarboven (de Koerheuvel) verbouwd. Die Waterleiding heb ik voor een zeer gering bedrag gekocht, eerst voor de helft en later geheel. De familie De Haas is er goed afgekomen. Toen heb ik met Lindenbergh de concessie verdedigd tegen de provincie en hebben wij de concessie gehouden en daardoor hebben we al jarenlang zulk goedkoop water. Binnenkort wordt die wel onteigend en gaat die in een groter geheel op, maar dan zal Rhenen daar financieel erg van geprofiteerd hebben. Ik ben jarenlang president-commissaris geweest en ik heb dus aan het hele pompstation (Koerheuvel) daarboven meegewerkt. Dat is een hele geschiedenis met de Koerheuvel en alle ellende, maar de oude De Haas had hier iets fantastisch gemaakt. Behalve dat hij die Waterleiding heeft gemaakt, had hij ook een elektriciteitsbedrijf, maar toen heeft de gemeente Rhenen dat elektriciteitsbedrijf van De Haas voor een appel en een ei aan de PUEM gegeven, terwijl ze daar een commissarisplaats en andere dingen uit hadden kunnen halen, maar dat is helemaal verrommeld. Bij de waterleiding is me dat toch wel gelukt.

Hoe is het Grebbemonument tot stand gekomen?

Ja, dat Grebbemonument. Er kwamen natuurlijk voortdurend mensen naar de Grebbeberg om daar naar de graven te kijken en nationale gevoelens te beleven. Daar was niemand om ze te ontvangen. Dus het gevolg was dat ik in de eerste jaren toch zeker 20, 25 keer per jaar alle mogelijke huldes en ontvangsten op die Grebbeberg moest doen. Dus dat heette bij ons thuis in de wandeling: "Moet je weer op de graven dansen?" Het was wel heel vermoei-

end en kostte heel veel tijd. We hebben ook wel eens hele gekke dingen gehad. Een van de generaals van het Nederlandse leger wilde die 'rode' commissaris (Marius Antoon Reinalda PvdA) geen hand geven. Dus toen heb ik mijn hart vastgehouden hoe ik die twee kemphanen bij de herdenking uit elkaar moest houden. Toen werd Oud (Jacobus Johannes Pieter Oud, 1890 - 1963) als architect aangehouden. Met Oud en met het comité hebben we toen besloten de hele Grebbeberg tot één monument te maken. Het comité bestond uit twee generaals o.a. J.J.G. baron van Voorst tot Voorst, een paar kapiteins, sergeants en een soldaat, die later notaris is geworden en ikzelf. Voorzitter van het comité was de burgemeester van Groesbeek, jonkheer Van Grotenhuis van Onstein, een vriend van me. De oude generaal Van Voorst tot Voorst merkte op: "We moeten daar een groots monument maken." Toen zei die jonge soldaat: "Zouden we het niet aanpassen aan de prestaties van het Nederlandse leger?" Toen viel er een pijnlijke stilte. We hebben in die tijd met de Monumentencommissie aan een stuk door koperen centen ingezameld, want iedereen moest in de oorlog koperen centen inleveren van de Duitsers, dus die werden gespaard en toen kwamen die gespaarde koperen centen met bundels en zakken hier en daarmee hebben we het geld voor het Grebbemonument bij elkaar gebracht. Dat was van 1947 tot 1951.

Ik heb voor de radio gesproken en er heel hard aan gewerkt. Financiën (departement) belde op wat ik met die centen deed? Zij waren vreselijk bang dat ik die allemaal zou omsmelten, maar ik wisselde ze weer netjes in. Ik heb er alleen symbolisch een stuk of drie, vier in de klok gedaan bij Eijsbouts, de klokkengieterij. Ik heb buitengewoon prettig en vriendschappelijk met Oud samengewerkt.

Afb. 13. De Tangh

Afb. 14. Cunerahuveltje

We hebben veertig instanties nodig gehad om dat Grebbemonument te bouwen en alle veertig instanties wilden wat anders, net zoals bij het Wilhelminamonument. Langzamerhand hebben we dat allemaal platgewalst en is het monument geworden zoals het nu is. Er zijn wel een paar anekdotes die ik wil vertellen. Die juristen van het departement van Oorlog hadden de begrafeniswet gelezen en om die begraafplaats moest een muur van twee meter. Daarmee raakte je het hele zicht en de hele verbinding met de natuur kwijt. Toen hebben mijn vrouw en ik samen bedacht dat als we toch die muur van twee meter moesten hebben, we die gewoon moesten ingegraven. Het was toch twee meter en je kon daar niets van zien. Het verzonken deel. Dan de anekdote van de leeuw, dat is toch wel interessant. Ik heb nogal plezier in beeldhouwen en allerlei kunst. Ik vond de Nederlandse leeuwen altijd zulke verschrikkelijke zoete poezen, dus Oud en ik waren het samen eens dat de oude John Rådecker (Johannes Anton 1885 - 1956 Nederlands beeldhouwer, schilder en tekenaar) daarvoor moest zorgen en Nouki, één van zijn zoons, heeft ze gebeeldhouwd onder toezicht van de oude Rådecker. Zo hebben we een beetje zwaardere leeuwen gekregen. We vroegen aan de oude Rådecker: "Waar hebt u die inspiratie vandaan?" Toen vertelde hij dat hij achter Koningin Wilhelmina had gelopen en dat hij had gedacht: "Dat is een koninklijk gat" en dat is de achterkant van de leeuwen geworden. Het is een idioot verhaal, maar het was toch wel leuk.

Ook Bloem (Jakobus Cornelis Bloem, Nederlands dichter) heeft gewerkt aan het Grebbemonument. De dichtregels op het monument zijn van hem en Van Krimpen (Jan van Krimpen, bekend typograaf en grafisch ontwerper) ontwierp de letters. Die man was zo onhandig, gooide koffie over zijn schoot, vreselijk. Nee, dat Grebbemonument was een boeiende tijd met, zoals het monumenten betaamt, verschrikkelijk veel ruzies en moeilijkheden. De Oorlogsgravenstichting heeft pas later het kerkhof overgenomen van het ministerie van Defensie. Maar ja, je had natuurlijk

altijd herdenkingen en kwesties tussen de verschillende regimenten, over welke mensen wel en niet kwamen en de kwesties van het koninklijk huis, al die protocolgeschiedenissen, maar daar zal ik maar niet te veel van ophalen. Koningin Wilhelmina is in mijn tijd hier nooit geweest. Ik dacht dat Koningin Juliana hier wel een of twee keer is geweest, officiële bezoeken. Ze is ook eens een keer informeel geweest.

U hebt toch ook meegewerkt aan planologische zaken?

Jazeker, zoals de aankoop van de Donderberg van de Rhenense Cultuurmaatschappij en van de Domineesberg. Dat waren dus twee grote grondaankopen, waarmee de gemeente ook heel veel grond heeft gekregen. De aankoop van de Domineesberg hebben we met vreselijk veel moeite door de raad gekregen, want de raad vond f 0,50 per vierkante meter veel te veel. Maar de hele planologie is nog altijd de grote moeilijkheid. Een gemeente die zo mooi is als deze gemeente, heeft nooit plekken waar je kunt uitbreiden of bouwen. Tegen dat idee hebben mijn opvolgers altijd gevochten en ook ik, want overal kom je wel natuurschoon tegen. Toen heeft de commissaris van de Koningin vaak tegen mij gezegd: "We hebben hier een verkeerde burgemeester gezet, want die wil Rhenen vooruit brengen. Je moet hier een burgemeester hebben die Rhenen achteruit brengt, want daar moet niet zo veel gebouwd worden". Om bij de planologie te blijven, de eigenaar van de Donderberg was de Rhenense Cultuurmaatschappij. Daar speelde Post, de limonadefabrikant en vroegere apotheker, een grote rol. Die maatschappij had de gronden die liggen tussen de nieuwbouw van de waterleiding en de Tangh. Het zijn nu nog allemaal bossen en die heb ik ook helemaal in handen van de gemeente weten te krijgen. De Domineesberg was van de familie Van Haersolte, handige jongens. Die speculeerden met deze grond en toch heb ik die hele boel van Van Haersolte kunnen kopen.

De kerk heeft in Rhenen altijd grote hoeveelheden grond gehad, afkomstig van het geld van de Cunerapelgrims. Die pelgrimstochten gingen helemaal vanaf het Cunerahuveltje, rond de Cuneraweg tot Prattenburg toe. Die tochten werden door muziek begeleid. Daarom heet ook een lap land ergens midden in de Cuneraweg 'De muziek'. Ja, daar werd muziek gespeeld.

Wordt vervolgd

Met postume dank aan Henk Deys voor het gebruik van de foto's, Jan Maarten Doorman en Ben van Laar voor hun inbreng.

Op zoek naar een plek voor het Cunerawandkleed

Van vrouwengefrutsel tot cultureel erfgoed?

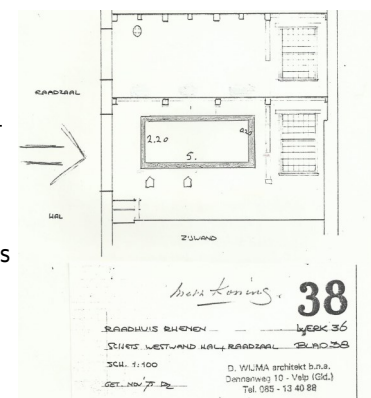
Afb.1. Cunera wandkleed detail

Heel triest zoals de oude stadskern van Rhenen, wat we nu ambitieus het Museumkwartier noemen, er in de jaren '70 van de vorige eeuw bij lag, zo vervallen en verwaarloosd. Een echte bouwval was het historische pand het Oude Raadhuis aan de Markt, dat werd overeind gehouden door steigers en steunbalken. De Markt zelf werd bijna helemaal in beslag genomen door het houten noodpostkantoor. Kortom, afbraak en verloedering alom. Mia Koning betrok in 1973 samen met haar man het huis Kerkplein 18 aan de voet van de Cuneratoren, die toen nog in de steigers stond. Al snel verdiepte Mia zich in de geschiedenis van Rhenen en met name in het verhaal van de Heilige Cunera, die zo'n grote impact heeft gehad op het stadje Rhenen.

De droom van een vrouw

Toen in 1977 het Oude Postkantoor aan de Frederik van de Paltshof weer als postkantoor dienst ging doen, kon het houten PTT-noodgebouw verdwijnen. Via een ministeriële beschikking was het Oude Raadhuis ondertussen op de Monumentenlijst geplaatst. Een restauratie van het vervallen

en leegstaande gebouw zag de meerderheid van de Rhenense Gemeenteraad niet zitten en tekende zelfs beroep aan. Dat mocht niet baten en dus besloot de Raad uiteindelijk tot restauratie. Eén van de raadsleden bleef de mening toegedaan "de hele zwik maar de Rijn in te schuiven". Gelukkig is dit gebouw uit 1738 bewaard en nu kan Rhenen trots zijn op een prachtig Stadsmuseum, gevestigd in een van de weinige historische gebouwen die Rhenen nog rijk is. In 1975 startte de restauratie. Echter, er was wel subsidie voor de restauratie maar niet voor de aankleding. Mia zag haar kans en bekeek de door ar-

Afb.2. Tekening westwand hal Raadhuis

chitect Wijma maakte bouwtekeningen en concludeerde dat in de hal aan de westzijde een lange blinde muur van ca. 9 x 6 m was (zie afb.2.). Zo ontstond de droom van het Cunerawandkleed. Een cadeau voor de gemeente Rhenen van de vrouwelijke bevolking van Rhenen, Elst en Achterberg ter gelegenheid van de restauratie van het Oude Raadhuis: een wandkleed met de Cunerallegende.

Tussen droom en daad...

Heel belangrijk waren de eerste contacten met de burgemeester en de lokale afdeling van de Nederlandse Vrouwen Raad, waarbij het plan werd toegelicht. Toen was de architect, de heer Wijma uit Velp, aan de beurt. Mia nam een boekje mee over het tapijt van Bayeux. Op dit tapijt staat als een soort stripverhaal de slag bij Hastings in 1066 afgebeeld, geborduurd door Koningin Maud (Mathilde) van Engeland en haar hofdames. Dit middeleeuwse tapijt van 70 meter lang en 50 cm hoog kon prima als voorbeeld dienen voor het Cunerawandkleed. Het meegenomen proeflapje met borduursel en geappliqueerde stof dat een ridder te paard uitbeelde, werd meteen afgekeurd. Op Mia's vraag in welke kleuren het plafond en de hal geverfd zouden worden, kwam geen antwoord. De architect was absoluut niet overtuigd dat zo'n 'vrouwengefrutsel' aan de muur van zijn fraai gerestaureerde Raadhuis moest komen. Kortom, hij hield de boot af. Maar... er kwam een projectgroep 'Wandkleed'. Een begroting met het enorme bedrag van f 310,- en met een p.m. post van f 50,00 werd opgesteld. De projectgroep organiseerde een marktkraam met ingezamelde spullen, zelfgebakken lekkernijen en zelf vervaardigde poppen en beesten, want het geschenk moest uiteraard niet vanuit gemeentelijke subsidie bekostigd worden. De publiciteit in mei 1976 zorgde ervoor dat er viermaal een kraam werd ingericht en dat er een totaalbedrag van f 600,- in kas was voor materialen. Toen begon het echte werk om de droom te realiseren.

Een zaak van doorzetten en enthousiast blijven

De projectgroep Wandkleed stelde in de winter 75/76 een plan van aanpak op. De bijeenkomsten waren altijd in het souterrain van Kerkplein 18, bij Mia dus, waar de pingpongtafel klaarstond. Er moesten besluiten genomen worden over tal van zaken. Over de afmetingen van het wandkleed (5.00 x 2.20 m), die uiteindelijk in overleg met de architect werden vastgesteld en goedgekeurd. Over de vaststelling van de tafereelen, waarbij de Rijn het verbindend element was in de voorstelling met Cunera in het centrum. Over de techniek; weef- of gobelinteknik kwamen niet in aanmerking. Er werd gekozen voor applicatietechniek en borduurwerk. Over de ondergrond en dat werd handwerklinnen. Ook deed de werkgroep onderzoek naar vroegmiddeleeuwse kledij en bezocht ze exposities met wandkleden.

Wie maakte het ontwerp?

Tijdens de zoektocht naar een kunstenaar voor het ontwerp kwam de naam van Alet Pilon naar voren, modeontwerpster en tekenlerares, en woonachtig in Rhenen. Alet wilde de opdracht graag uitvoeren. Ze maakte studie van de kleding uit de middeleeuwen, van rijke en arme mensen en wilde Cunera uitbeelden als een goed mens en niet zozeer als heilige. Het ontwerp moest zoveel mogelijk figuratief zijn. Met potlood maakte zij prachtige tekeningen. De inmiddels schoongemaakte en aangekochte plafondschildering uit begin 18de eeuw gaf duidelijkheid over de kleuren. Alet kon met goedkeuring van de architect aan de slag en voerde belangeloos het werk uit. De projectgroep Wandkleed startte met het verzamelen en de aankoop van stoffen. Veel stukjes stof kwamen ook uit de lappenmand van de deelnemende dames en zij zorgden ook voor afgedankte nylon party's. De ophanging van het zware wandkleed werd geconstrueerd in overleg met de architect.

En toen begon het echte handwerk

Op 11 januari 1977 startte het echte handwerk. Handwerkende dames, in ieder geval iedereen die een naald kon vasthouden, werden opgeroepen via publiciteit om in het souterrain van Kerkplein 18 op dinsdag- en donderdagmorgen een steekje bij te dragen aan het Cunerawandkleed. Een geschenk voor de gemeente als aankleding van het gerestaureerde Raadhuis. Uiteindelijk werd het, ondanks de diverse tijdsbesteding, een gezellig en sociaal gebeuren, waaraan de burgemeestersvrouw en Mijntje van het snoepwinkeltje in de Bontekoestraat hun steekje bijdroegen. Je kon met meer dan acht dames tegelijk werken, omdat er ook losse onderdelen van het kleed waren. Leuk om te vertellen is dat de Rijn uit gepunnikte strips bestaat, die het idee geven van golfjes. De scholen werden hiervoor benaderd. Ze wilden allemaal enthousiast meedoen en na een tijdje werden zakken met gepunnikte sliertjes in loodblauwe wol aangeleverd. Het opnaaien werd een heidens karwei, want de Rijn liep over drie panelen door. Ook werden drie wapens in het wandkleed opgenomen. Het wapen van Rhenen, het wapen van Utrecht en het wapen van York, waar volgens de legende Cunera vandaan kwam. De wapens werden geborduurd door dames uit Elst, Achterberg en Rhenen. Op een sierlijk lint kwam de tekst 'De legende van Sinte Cunera naverteld in 1977'. In de eerste maanden van 1977 werd er volop geborduurd. De woensdagavond werd ook toegevoegd. De restauratie van het Raadhuis verliep volgens plan en men dacht aan oplevering vóór de bouwvakvakantie van juli 1977, maar na Pasen 1977 liep de animo om te borduren terug door andere beslommeringen.

De droom wordt zichtbaar

Dinsdag 26 april 1977 vond de eerste raadsvergadering plaats in het gerestaureerde Oude Raadhuis aan de Vismarkt. Na 52 jaar was de Raad weer terug in de vergaderzaal, waar sinds eeuwen de vroede vaderen van Rhenen beslisten over het wel en wee van het stadje. Tijdens die vergadering werd voorgesteld de officiële ingebruikneming in de maand juni te plannen. De burgemeester dankte mevrouw Koning-van der Veen voor haar initiatief om een wandkleed te maken waarin de Cuneralegende was verwerkt.

Op 27 april bezochten de omwonenden het gerestaureerde Raadhuis. Voor die gelegenheid was de volledige tekening van Alet Pilon opgehangen in de hal. Het middenpaneel was klaar, dus dat was voor de betreffende tekening gehangen. De bezoekers zagen hoe het reële wandkleed zou worden. Eén van de schilders die daar nog aan het werk was, merkte op dat de monden van de figuren te rood waren. Die opmerking werd ter harte genomen en de monden werden bijgewerkt. In de laatste fase werden de drie panelen op lange tafels uitgelegd, aan elkaar genaaid en de omranding vastgezet. Op de morgen van de 7de juni 1977 werden twee panelen van het wandkleed opgehangen. Jammer dat tijdens de officiële onthulling door de commissaris van de Koningin het wandkleed nog niet helemaal af was. Tijdens een extra ontvangst op 10 juni werd het wandkleed officieel aangeboden. Mia memoreerde in haar speech hoe gelukkig zij was om haar droom, de legende van Cunera in taferelen te mogen uitbeelden, realiteit was geworden. Met heel veel dank aan alle vrouwen en meisjes, ongeveer 300, die aan het wandkleed hun steekje hadden bijgedragen. Hoewel nog niet helemaal compleet, bood Mia Koning toch namens de vrouwelijke inwoners van Rhenen, Elst en Achterberg de burgemeester het wandkleed aan, "in de hoop dat het tot in lengte van jaren aan deze muur mag blijven hangen".

Op 22 augustus 1977 was het kleed helemaal klaar, nadat de katoenen voering was vastgenaaid en de initialen AP (Alet Pilon) en MK (Mia Koning) erop geborduurd

Afb.4. Detail uit linkerpaneel, bron Erik Helmers

waren. De kroon op de droom van Mia.

En toen.....

Het Cunerawandkleed trok aandacht, de VVV organiseerde stadswandelingen

inclusief een rondleiding in het Oude Raadhuis met uitleg over Cunera aan de hand van het wandkleed. Helaas was de invloed van de zon op het wandkleed zo sterk dat borduurkleuren verbleekten en steekjes loslieten. In 1990 was een restauratie van het wandkleed nodig en vroeg Mia advies aan de afdeling Textiel van het Rijksmuseum te Amsterdam. Aanbevolen werd alle vleeskleurige onderdelen, vervaardigd uit panty's, te vervangen door stabilex. Met advies en hulp van Cathrien Deys, inderdaad de dochter van...., werden de praktische problemen opgelost. Op 2 januari 1991 werd het wandkleed weer op z'n plaats teruggehangen in de hal van het Oude Raadhuis.

Oproep

Helaas is de wens van Mia Koning dat het wandkleed daar tot in lengte van dagen zou blijven hangen niet in vervulling gegaan. Het Oude Raadhuis is verbouwd tot een fraai Stadsmuseum en er is geen plaats meer voor het Cunerawandkleed. Na een tijdje in de personeelsruimte van het Huis van de Gemeente gehangen te hebben, ligt het nu weer ergens opgerold te verpieteren. Voormalig wethouder Simone Veldboer lanceerde een voorstel om een plexiglas vitrine voor het wandkleed te laten maken, een vitrine op wieltjes, waardoor plaatsing flexibel wordt en het kleed stofvrij wordt gehouden. In de Cunerakerk is geen animo voor het Cunerawandkleed, de kerkmeesters geven geen toestemming. Onder de toren zou een mogelijkheid zijn, de toren is van de gemeente en de gemeente is eigenaar van het kleed. Of een plaats in het Huis van de Gemeente. We willen tóch graag dat het Cunerawandkleed zichtbaar is voor alle inwoners en bezoekers van Rhenen. Een cadeau aan de gemeente van de vrouwen van de gemeente Rhenen verdient aandacht en bewondering en hoort niet vergeten te verpieteren. Wie heeft een goede suggestie voor een prominente plaats voor het Cunerawandkleed? Immers, het predicaat 'cultureel erfgoed' mag best toegekend worden aan dit kunstwerk, dat met zoveel enthousiasme en zorg is gemaakt.

U kunt contact opnemen met Henny Boor, hboor21@planet.nl of Anne Uiterwijk, auiterw@planet.nl.

Afb. 5. Cunerawandkleed op de juiste plaats

Wie weet iets over...

Bij het opknappen van een oud schuur-tje in 2022 kwam een als tafel gebruikte houten kist tevoorschijn. De kist was door de tand des tijds behoorlijk aange-tast, maar tot verrassing van de eigenaar stond aan de achterzijde een tekst die hij niet had verwacht. Die tekst luidt: 'Netherlands branch Canadian Red Cross Montreal', met tevens een nummer '263'. Door de slechte staat van de

kist is nu alleen het tekstdeel bewaard gebleven. Om te voorkomen dat het verval verder in gaat treden heeft er een behandeling tegen houtworm plaatsgevonden.

De vraag aan de lezer is nu, herkent iemand met de bovenstaande informatie zo'n kist? Zou de kist met de voedseltransporten van Operatie Faust in

mei 1945 naar Rhenen zijn gekomen? Of past het meer in de naoorlogse jaren van de Marshallhulp?

Vooralsnog roept de ontdekking alleen nog maar vragen op omtrent de achtergrond, waar de lezer van Oud-Rhenen hopelijk een antwoord op kan geven.

Reacties naar Redactie@oudrhenen.nl

Rhenen, middeleeuwse pelgrimsstad

Tentoonstelling Stadsmuseum Rhenen juni- medio oktober 2023

Afb.1. Afbeeldingen uit Elf duset maechdekens, 1515, www.cuneralegende.nl

De Cunerakerk: te groot voor Rhenen? Nee, toren en kerk herinneren aan de late middeleeuwen. Talloze pelgrims kwamen toen van heinde en verre naar Rhenen om de relieken van de heilige Cunera te vereren in de kerk. Stadsmuseum Rhenen wijdt een tentoonstelling aan Rhenen als pelgrimsstad en wist voor die maanden een topstuk te bemachtigen: de doek waarmee Cunera is gewurgd.

Inleiding

Al eeuwenlang is de Cunerakerk hét herkenningspunt van onze stad. Van welke kant je ook Rhenen nadert, overal heb je er zicht op. Dat beeld roept het nodige op. Gerrit Cornelis Haakman schreef zo treffend in 1847 in zijn boek 'Rhenen en Omstreken': *'Daar verheft zich een zeer hooge en sierlijke kerktoren boven de groene heuveltoppen Vreemdelingen, met den omtrek niet bekend zijnde, zouden al spoedig op het denkbeeld kunnen komen, daar ene der schoonste steden te zullen aantreffen. Het is intusschen slechts het oude, stille, nederige Rhenen'*. Hoe zouden die duizenden pelgrims de toren hebben ervaren, na uren, dagen, weken onderweg te zijn geweest?

Pelgrimeren is van alle tijden en van vele religies

De pelgrims die in de middeleeuwen naar Rhenen kwamen, staan in een lange wereldwijde traditie. Al in de Griekse oudheid kwamen pelgrims van ver naar de Apollotempel in Delphi. Tot de dag van vandaag is de bedevaart naar Mekka voor moslims een heilige plicht en ook India telt tal van massaal bezochte boeddhistische en hindoeïstische bedevaartsplaatsen.

In de christelijke tijd ontwikkelden Rome, Santiago de Compostella en Jeruzalem zich als bedevaartsoorden. Dat Jeruzalem in de 13e eeuw niet meer toegankelijk was voor christelijke pelgrims werd zelfs een belangrijke aanleiding voor de kruistochten. Vanuit deze context ontstond uiteindelijk het begrip 'aflaat'. Wie op kruistocht ging en dus God eer bewees, maar onderweg overleed, zou rechtstreeks naar de hemel gaan. Dat gold ook als je iemand anders op jouw kosten ter kruisvaart stuurde.

Geleidelijk kreeg een bezoek aan of gift aan andere heiligdommen ook een dergelijke betekenis. Daarmee groeide het aantal christelijke heiligdommen

dat door pelgrims werd bezocht. Het hoogtepunt hiervan vormde de periode tussen de 14e eeuw en de reformatie in de 16e eeuw. In de kerken die men bezocht, werden overblijfselen, relieken, van een populaire heilige bewaard.

Rhenen pelgrimsstad

In Rhenen waren het de relieken van 'Sinte Cunera' die maakten dat Rhenen zich kon ontwikkelen als pelgrimsstad. Cunera was volgens de legende in de vijfde eeuw in Rhenen gestorven. Zij was heilig verklaard door Sint Willibrordus wegens wonderen bij haar graf. Voor haar heiligverklaring telde ook mee dat er een gaaf gebleven lichaam aangetroffen werd toen men begin achtste eeuw haar lichaam opgroef. En dat gold ook voor de doek waarmee zij was gewuragd.

De Cunerallegende vertelt dat Cunera een Engelse prinses was die zich met haar nicht Ursula aansloot bij een pelgrimage naar Rome, samen met nog 1000 jonge vrouwen. Op de terugweg werd hun schip bij Keulen overvallen door de Vandalen. Alle vrouwen werden vermoord, maar Cunera werd gered door koning Radboud, die haar meenam naar Rhenen. Door haar werken van naastenliefde werd zij de gunsteling van de kasteelheer, wat de jaloezie van de koningin opwekte. Zij bracht de jonge Cunera om met een wurgdoek.

Relieken of relikwieën fungeren als kanaal voor de macht van God. Door aanraking van het object kan soms genezing verkregen worden. De wurgdoek van Cunera was zo'n aanrakingsrelik. Op 12 juni, de dag waarop zij werd verheven tot Sint Cunera, werden haar relieken jaarlijks in een processie rondgedragen. In 1392 werd de Cunera-broederschap opgericht en in 1515 verscheen er een boekje 'Dat leven van Kunera', waarin haar leven en de wonderen rond haar graf beschreven werden. De inkomsten die pelgrims de stad opleverden, zorgden ervoor dat die indrukwekkende Cuneratoren kon worden gebouwd.

Wie waren die pelgrims?

Wat voor reden(en) hadden mensen om ter bedevaart te gaan? Natuurlijk vaak een religieuze reden. Een heilige voelde dichterbij dan een verre almachtige God. Pelgrims hoopten dat heiligen een goed woordje zouden kunnen doen voor hen, gewone zondaars. Heiligen werden dus niet aanbeden, maar er werd tot hen gebeden. Sommige bedevaartgangers hoopten op een wonderbare genezing, anderen gingen op pelgrimstocht om hun zielenheil veilig te stellen. En weer anderen wilden er misschien gewoon eens tussenuit. Ten slotte waren er ook pelgrims die door een gerecht naar een pelgrimsplaats werden gestuurd als straf voor een wereldlijk vergrijp. Hoe groter het vergrijp hoe verder weg men diende te gaan. Religieuze boetedoening en wereldlijke straf lagen in de middeleeuwen dus dicht bij elkaar.

Afb.2. Veronderstelde wurgdoek Cunera, 4e eeuw, 67 x 57 cm, koptisch linnen, Museum Catharijneconvent, Utrecht, foto Ruben de Heer

Hedendaags pelgrimeren

In de huidige tijd leeft het pelgrimeren in West-Europa op. Zo is de in de jaren '60 van de vorige eeuw de belangstelling voor de pelgrimsroute naar Santiago de Compostella teruggekeerd. Ook op kleinere schaal - in de eigen omgeving - zien we een opleving. In en rond Rhenen zijn er tal van pelgrimsroutes nieuwe stijl gekomen. Zo'n tocht wordt niet alleen ondernomen in het kader van religie, maar ook als middel tot zelfreflectie of om een heilzame fysieke en mentale inspanning te doen.

Kern van de tentoonstelling

De pelgrims kwamen naar Rhenen vanwege de relieken van de heilige Cunera. Haar belangrijkste relik, de wurgdoek, staat dan ook centraal in de tentoonstelling. De doek is een van de oudste objecten uit de collectie van het Catharijneconvent in Utrecht. Het is een koptisch weefsel uit Egypte, gedateerd ongeveer 350/400 jaar na Christus.

Het kostbare voorwerp ligt normaliter, niet toegankelijk voor bezoekers, in een depot, omdat het te kwetsbaar is om lang te worden tentoongesteld. In 2015 was het in het Catharijneconvent heel even te zien voor bezoekers, en in 2008 korte tijd in Rhenen.

In 2022 schreef journalist Jaap Rademaker in de Gelderlander over het doek: "Als de Merovingische schat (in 2024) terug naar Rhenen komt, kunnen we dan ook please please please dat relikwie naar Rhenen halen? Al is het maar voor even, zodat iedere Rhenenaar de kans krijgt om dat stukje lokale geschiedenis te bewonderen."

Met deze tentoonstelling wordt zijn wens en die van vele andere Rhenenaren in het jaar 2023 vervuld, waaruit blijkt dat Cunera nog volop 'leeft' onder ons.

Te zien in Stadsmuseum Rhenen van juni tot medio oktober 2023.

Het legendespel Sint Cunera van Rhenen terug in Rhenen

De totstandkoming van een uniek *community art project*

Afb.1. Uitvoering van het toneelspel van Antoon Coolen in Natuurtheater Kersouwe in Heeswijk

De productie Sint Cunera van Rhenen is een bijzonder *community art project* met in september 2023 voorstellingen in de uiterwaarden van Rhenen. Het idee voor het project is ontstaan na de vondst van een affiche (afb. 2). Het motiveerde Ester Lammers-van der Linden om Stichting Cuneratheater Rhenen op te zetten en een zoektocht te starten naar het originele script van het legendespel. Het script voor de voorstelling van het legendespel uit 1954 werd een jaar eerder geschreven door de bekende Brabantse romanschrijver Antoon Coolen. Een van de mede-initiatiefnemers van Stichting Cuneratheater Rhenen wist de hand erop te leggen via een Antoon Coolen-verzamelaar uit Brabant, die het in zijn bezit had. Daarna volgde het wachten op het juiste moment.

Het juiste moment

Het juiste moment om aan de uitvoering van de productie te beginnen kwam in 2021. Een bevriende regisseur, Jan Beeren, werd 70 jaar en wilde nog een laatste voorstelling regisseren. Dat moest een klapper worden, vonden Dick Schumer, voorzitter van Toneelvereniging De Hucht en Ester Lammers-van der Linden. De drie sloegen de handen ineen en besloten ervoor te gaan. Openluchtproductie Sint Cunera van Rhenen kwam tot stand. Een productie, gemaakt voor en door Rhenenaren en een theaterervaring voor jong en oud. Door de maatregelen rondom corona zag men zich gedwongen de start van de repetities uit te stellen tot augustus 2022, zodat de voorstelling zou gaan plaatsvinden in 2023.

Een uniek *community art project*

Dat het Cuneratheater met recht een *community art*

Afb. 2. Het affiche voor de voorstelling in 1954

project genoemd kan worden valt af te lezen uit de ontwikkeling en de vele mensen die erbij betrokken zijn geraakt.

Het project is inmiddels al enige tijd bezig en er is al veel bereikt. Zo is er een stichting opgericht, Stichting Cuneratheater Rhenen.

Er is een bewerking van het script geschreven door de bekende verhalenverteller Eric Borrias. De originele versie had een te hoog Shakespeare-gehalte en zou voor de gemiddelde bezoeker onmogelijk nog te volgen zijn. In augustus vorig jaar is het Cuneratheater gestart met het geven van theaterlessen. Er werden informatieavonden gehouden waar mensen op de hoogte werden gesteld van het ambitieuze plan en waar ze een indruk konden krijgen van het stuk. Er zijn in het stuk zowel spelers (met tekstrol) als figuranten (rol zonder tekst). Rhenenaren spelen bewoners of personeel aan het hof of juist een arme bedelaar aan de poort of een gestrafte boer. Er is voor elk wat wils. Al maanden wordt wekelijks met de spelers gerepeteerd o.l.v regisseur Jan Beeren. De figuranten komen een keer per maand op een repetitie. Iedereen die geïnteresseerd is, is welkom om te komen kijken. Het is een unieke kans om te zien hoe een community art project tot stand komt en hoeveel werk er nodig is om een voorstelling op de planken te brengen. Het is ook een mooie gelegenheid om de cast en crew te ontmoeten en vragen te stellen over het project. De repetities zijn elke maandagavond vanaf 20.00 uur in de hal van de Gedachteniskerk. Vanaf 19.45 uur is er gelegenheid een kopje koffie/thee mee te drinken.

Decor, kostuums, dans en muziek

Naast toneelspelers hebben zich ook veel helpende handen voor andere taken gemeld. Vanaf half april 2023 zal een deel van deze helpende handen starten met de decorbouw. Dit alles onder de bezielende leiding van Johan Drost uit Rhenen. Het belooft een groots en indrukwekkend decor te worden, dat het publiek zal meemenen naar een andere wereld, de vierde eeuw.

Er is prachtige muziek gecomponeerd door Dirk Broekharst uit Rhenen. Voor het vervaardigen van de bladmuziek krijgt hij assistentie van een dame die bij haar geboorte de passende naam Cunéra kreeg. Een zeer bijzonder toeval. De bladmuziek wordt momenteel voorbereid, zodat de muzikanten tijdig kunnen beginnen met repeteren. De reeds beschikbare muziek wordt nu ingezet om samen met een dansdocent bepaalde bewegingen in te studeren. Op de website www.cuneratheater.nl is hier meer van te zien.

Voor alle spelers, figuranten en vrijwilligers zijn kostuums nodig. Het bleek niet mogelijk kostuums die kleding uit de vierde eeuw voorstellen te huren. Twee vrijwilligers verdiepten zich in de geschiedenis van kleding uit die periode. Hun doel was om de kostuums zo waarheidsgetrouw mogelijk te laten worden. Aan het resultaat van hun werk is te zien dat dit heel goed gaat lukken. Zij maakten een prachtig kostuumboek met kleuren en stijlanalyses. Er zijn moodboards gemaakt voor de spelers om zich in te leven en tien naaisters zijn nu, geheel belangeloos, wekelijks druk met het naaien van alle kostuums. Een enorme klus, waarbij deze week een naaimachine het zelfs begaf. Een aantal van de dames zal ook voor zichzelf een kostuum maken, waarmee zij straks in het spel ook als figurant kunnen optreden.

Cuneradag 10 juni 2023

Op Cuneradag 2022 werd het hertaalde script tezamen met het origineel in bewaring gegeven bij het Stadsmuseum Rhenen, zodat het Rhenen nooit meer hoeft te verlaten (afb. 3.). In een processie werd vervolgens naar

Afb.3. Cuneradag 2022. Het hertaalde script en het origineel worden in bewaring gegeven bij het Stadsmuseum Rhenen.

Initiatiefnemers Dick Schumer, voorzitter Toneelvereniging De Hucht en Ester Lammers-van der Linden

om vragen te stellen. Ook zijn er andere activiteiten die dag, die in het teken staan van Cunera. Zo is er in het Stadsmuseum een tentoonstelling over Rhenen als middeleeuwse stad. Tijdens deze periode trokken duizenden pelgrims naar Rhenen, dat inmiddels was uitgegroeid tot een bedevaartsoord. Werkgroep PEER (Project Erfgoed Educatie Rhenen) zal met basisschoolkinderen een heuse processie rondom de Cunerakerk gaan lopen.

Er wordt een animatiefilm gepresenteerd over de legende van onze Cunera, een afstudeerproject van HKU-student Amber de Jong. Willemien Kranenburg-Halsema, die de koningin speelt in de theatervoorstelling, mocht haar eigen personage (de jaloerse koningin) inspreken. De Cunera-pelgrimsfietsroute (zo'n 30 km) wordt uitgezet. Deze loopt net als de eeuwenoude pelgrimsroute van Rhenen naar Elst over Prattenburg via Achterberg naar de Cuneraheuvel in Rhenen en verder naar de Cuneratoren. In de toekomst zullen van deze route ook wandelroutes worden uitgebracht, waarbij het mogelijk is iedere keer een gedeelte van de route te lopen. De route trekt langs vier staties in de vorm van palen met daarop een bord met verwijzingen naar de legende.

Tot slot, doe mee en kom kijken!

Al met al belooft het legendespel Sint Cunera een uniek en bijzonder project te worden, waarbij inwoners uit de verschillende dorpskernen en uit alle geledingen van de bevolking samenwerken om een onvergetelijke theaterervaring te creëren. Ondanks dat al vele mensen bij dit project zijn aangehaakt, bestaat er nog steeds de mogelijkheid om mee te doen met allerlei hand- en spandien-

de Cuneraheuvel gelopen, waar een Cunerabank en één van de vier beoogde staties, gemaakt door kunstenaar Bertus Haverkort, werden onthuld. Een jaar later is er heel veel gebeurd. Een gedeelte van de spelers van Stichting Cuneratheater zal ook aanwezig zijn tijdens de Cuneradag op zaterdag 10 juni a.s. Op deze dag vertellen ze je graag meer over het project en is er gelegenheid

sten. Voelt u zich gemotiveerd om zich aan te sluiten bij dit indrukwekkende community initiatief? Er zijn mensen nodig om kaartjes te controleren, te koken of koffie te schenken voor de crew op de dagen van de voorstellingen. Ga naar de website van het Cuneratheater, www.cuneratheater.nl, en meld u aan met de IK DOE MEE-knop!

Kijk voor exacte data en tijden van de repetities op de website en volg ons op Instagram en Facebook.

De naam van Cunera, de vrouw die zo'n belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van Rhenen, is op veel plekken in Rhenen te vinden. Zo is er de Cuneraweg, de Cuneralaan, de Cunerakerk en de Cuneraschool. Toch zijn er nog steeds Rhenenaren die op de vraag wie Cunera was, het antwoord schuldig moeten blijven. Daar zal nu hopelijk verandering in komen.

De voorstelling Sint Cunera van Rhenen is te zien op 21, 22, 23, 28, 29 en 30 september in de uiterwaarden tussen de Cuneratoren en restaurant Moeke.

Initiatiefnemers, vrijwilligers en bestuur Stichting Cuneratheater Rhenen heten u graag welkom bij een van de voorstellingen.

Kaartverkoop

Vanaf half mei zal de kaartverkoop (online via de website) starten. Het is belangrijk om er snel bij te zijn, want er is maar een beperkt aantal kaartjes beschikbaar. De voorstellingen beloven een unieke en onvergetelijke ervaring te worden, waarin muziek, theater en geschiedenis samenkomen in de openlucht.

Een kaartje zal rond de € 20,- gaan kosten en voor kinderen onder 18 jaar rond de € 5,-.

Naast kaartverkoop is ook gestart met het zoeken van donateurs. Mocht u het Cuneratheater een warm hart toedragen en een bijdrage willen leveren, scan dan onderstaande QR-code.

<https://www.ticketview.nl/shop/stichtingcuneratheaterhenen>

Vroeger en nu

De Heerenstraat

Het huis achter de boom (thans nr. 50) werd in 1877 als eerste gebouwd.

Een jaar eerder had tuinman Aalbert Hoolhorst van Jan van Lent het eerste stuk van het perceel, toen tabaksland, gekocht. Binnen enkele jaren werden ook de huizen in oostelijke richting gebouwd. Het huis ernaast is gebouwd door timmerman Gerrit Karel Lelieveld.

Al gauw werd deze rij de 'mevrouwenbuurt' genoemd, want de dames des huizes werden door hun dienstboden niet 'juffrouw' maar 'mevrouw' genoemd.

Ook A.C. Moinat, muziekonderwijzer en latere schoonvader van dr. R. Jesse, heeft in het huis van Hoolhorst gewoond. Bijzonder is dat Lelieveld, Moinat en een kleinzoon van Aalbert Hoolhorst, te weten Piet Hoolhorst, alle drie dirigent zijn geweest van Ons Genoegen.

In 1887 is de tramrails aangelegd, die verderop langs de zuidzijde van de Grebbeberg ('Onderlangs') liep richting Wageningen. Voor de aanleg daarvan moesten de eigenaren van de 'mevrouwenbuurt' een stukje achtertuin afstaan. Later dreef Carel Meijer er een manufacturenzaak, 'De Driehoek' genoemd, een verwijzing naar het driehoekige stukje perk, dat onderaan de Nieuwe Veenendaalseweg lag.

Nadat de zaak van Carel Meijer was beëindigd, zijn er onder meer een Chinees, een Grieks en een Libanees restaurant in het pand gevestigd geweest.

(De benaming Stationsweg op de prentbriefkaart is overigens onjuist.)

(Rhenen, geschiedenis en architectuur, Henk Deys en Fred Vogelzang)

Heerenstraat, hoek trambaan en Cuneralaan

Nieuwe ereleden benoemd

Voorzitter Henk van den Berg overhandigt de oorkondes aan Bartho Kobus (links) en Ben van Laar (rechts). Foto's Leo Schoonhoven.

Aan het eind van de Algemene Ledenvergadering van 21 maart 2023 hebben de leden van de HVOR bij acclamatie 2 leden benoemd tot erelid, dankzij hun staat van dienst! Het zijn Ben van Laar en Bartho Kobus die hun oorkonde nu op een ereplaats in huis hebben hangen.

Ben van Laar

Wat heeft Ben zoal gedaan in verenigingsverband, in ieder geval kunnen we de volgende feiten noemen maar ongetwijfeld vergeten we het een en ander:

- Ben was van 2010 tot 2018 bestuurslid van de HVOR.
- Ben heeft de redactie van Oud-Rhenen samen met Jan Maarten Doorman gedaan van 2008 tot 2018.
- Ben heeft vanaf 2004 deel uitgemaakt van de werkgroep Virtueel Rhenen, waarvan hij onlangs in 2023 afscheid heeft genomen.
- Ben heeft destijds deel uitgemaakt van de werkgroep Genealogie en werkt nog steeds mee in de Cord Otting-groep.
- Ben is medeauteur van de volgende boeken:
 - ◇ Kèk eiges moar 2003
 - ◇ Begraven in Rhenen 2006
 - ◇ Rhenen Kruispunt van dialecten 2007
 - ◇ De Geschiedenis van Rhenen 2007, bijdrage 2 hoofdstukken o.a. Vreewijk
 - ◇ Rhenen zoals we dat kenden 2011 (Ben was auteur en redacteur)
 - ◇ Verdwenen uit Rhenen 2022
- Ben is auteur of medeauteur geweest van tenminste 18 artikelen in Oud-Rhenen in de periode 2007 tot 2023.

Bartho Kobus

Filmwerk

Bartho doet al meer dan 10 jaar het filmwerk voor de HVOR. Vooral nieuwe bouwprojecten maar ook gebeurtenissen en manifestaties worden nauwkeurig vastgelegd. Hij besteedt hierbij veel aandacht aan de kwaliteit en de volledigheid. Uitgebreide filmreportages heeft Bartho gemaakt van de bouw van de Rhenense Hof (2013), nieuwbouw Vreewijk, renovatie van de Cuneratoren, het nieuwe Ziderisgebouw (2018), maar ook van vele manifestaties in Rhenen. Bij de bouwprojecten, zoals de renovatie van de Cuneratoren, zorgde hij voor een goede band met de uitvoerder zodat hij op ieder tijdstip toegang had en mee naar boven kon gaan of naar de steenhouwerij als daar wat te zien was.

Operator

Bartho verzorgt beeld en geluid zowel op de lezingavonden van de HVOR als tijdens de wekelijkse dinsdagmorgenbijeenkomsten aan de Kuilweg. Bij die laatste treedt hij ook op als gastheer-presentator. Naast aan de HVOR-avonden verleent hij tevens medewerking aan de Vrienden van de Cunerakerk, de Vrienden van de Gedachteniskerk en de Stichting Slag om de Grebbeberg.

Technische inrichting

Bartho heeft in de Commanderij aan de Kerkstraat 3, in de Gedachteniskerk, aan de Kuilweg en nu op de Herenstraat 27 veel werk verricht aan de technische inrichting. Voorbeelden hiervan zijn leidingssystemen voor het computernetwerk, beamerophangingen, een monitortrolley aan de Kuilweg, het plaatsen van stellingen, speciale op maat gemaakte houten kastjes en tafels enz. Veel van deze activiteiten houden ook verband met de verzorging van beeld en geluid.

Verantwoording

Een Hollander in Rhenen

Bronnen:

- www.oudrhenen.nl/databases/data/1909bevolking/
- www.sobiborinterviews.nl (Han Hollander)
- www.joodsmonument.nl
- www.historien.nl/grootste-sportverslaggever-vermoord-in-sobibor/
- Th. Bakker. Straattypen en standwerkers, p.8-10
- Van Huffelen, O. Geschiedenis Joods Deventer. Han Hollander, sportverslaggever. Eddy Hillesum Centrum, Deventer
- RTV Drenthe. Gevierd sportverslaggever roemloos via Westerbork naar Sobibor.

Het verhaal van kruideniersfamilie Van Laar

Bronnen

- Verdwenen uit Rhenen, Just Vlak, Pim Strous, Ben van Laar en Piet Hovestad, 2022
- Slag om de Grebbeberg, redactie Saskia Minjon, 2015

Op zoek naar een plek voor het Cunera-wandkleed

Met (postume) dank aan Henk Deys, die Henny Boor het manuscript 'Een boekje open over het Cunera-wandkleed' inclusief de originele foto's heeft overgedragen.

Bron: Een boekje open over het Cunera-wandkleed, M. Koning-van der Veen 1994 ISBN 90-800286-4-9

De Cuneralegende

Toegankelijke oude bronnen over Cunera:

- Handschrift over de Passie van Cunera waarvan het titelblad en de eerste pagina's ontbreken: 1480 in Oudnederlands op rijm, te vinden in Gent via: <https://lib.urgent/en/catalog/>. Het is ongetwijfeld een tekst die voorgedragen is in de kerk en op kermissen.
- De legende van Sinte Kunera in de Middeleeuwen, promotie Emonds, M.Th., 1922 : scan hiervan in de Bibliotheek van Amsterdam, barcode band: 0125027813. Hierin een transcriptie van het handschrift uit 1480 (hierboven), ook te vinden <https://www.dbnl.org/>
- De afbeelding op het titelblad van de promotie van Emonds uit 1922 is een kopie van een houtsnede uit het het Passionaal door Jan Veldener (Utrecht, 1480)
- Dat leven en de passie, ende verheffinge vanden heylgen maget Sinte Kunera die in de Stadt van Renen rustende is. 1515, blokdruk met afbeeldingen, laatst bekende exemplaar in de Koninklijke Bibliotheek Den Haag en via: [https://www.delpher.nl/nl/boeken/Dat leven van Kunera 1988. J. Combrink, Historische Heuvelrug Reeks 1, ISBN 9090022805](https://www.delpher.nl/nl/boeken/Dat%20leven%20van%20Kunera) - uitverkocht - is transcriptie met annotaties van het boekje uit 1515. In Rhenen bij velen in de kast, en verder nog via het antiquariaat verkrijgbaar.
- Legenda aurea - levens van de Heiligen,

Jacobus de Voragine, ca. 1290. Recent opnieuw vertaald uit het Latijn en ingeleid door Ton Hilhorst en Carolien Hilhorst-Boink -ISBN 078 90 2443 312 4, uitgave Boom Amsterdam, oktober 2022. Met een inleiding van bijna 100 pagina's en de Legenda aurea in ruim 900 pagina's. Het verhaal nummer 154 heeft als titel 'De Elfdruizend maagden' en gaat hoofdzakelijk over Ursula.

Colofon

Oud Rhenen

Historisch tijdschrift Oud Rhenen is een uitgave van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken en verschijnt driemaal per jaar. De redactie nodigt auteurs uit om artikelen te schrijven over de geschiedenis van Rhenen en omstreken. De redactie van het tijdschrift wil een bijdrage leveren aan 'het debat zonder einde': de geschiedschrijving en die van Rhenen en omstreken in het bijzonder. Het is bestemd voor een breed cultuurhistorisch geïnteresseerd publiek. De redactie nodigt eenieder uit tot publiceren. Jaargang 41, nummer 2, 2023.

Uitgave

Van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en omstreken (HVOR).

Redactie

Conchita de Jong, Pieter Vis,
Redactie-assistent, Ellen Vlak-Derksen

Redactie-adres

P/a Trambaanweg 4, 3911AH Rhenen
redactie@oudrhenen.nl
Tel: 06-51 76 41 34

Aan dit nummer werkten mee

Henny Boor, Mirjam Groenendijk, Ben van Laar, Ester Lammers-van der Linden, Tom Leker, Gerrit van Nieuwenhuizen, Leo Schoonhoven, Pim Strous, Pieter Vis, Just Vlak, Kees Waiboer

Opmaak

Pieter Vis

Basisontwerp

Michel Backus ('Idee en Ontwerp', Rhenen)

Lidmaatschap vereniging

De contributie voor lid/abonnee jaargang bedraagt € 26,50 (leuk 'Rhenens' cadeaukje!) en het lidmaatschap gaat per direct in. Gaarne betaling van de contributie op bankrekening nummer NL70 INGB 0001211163 onder vermelding van 'nieuw lid per (datum)'. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd. Opzeggen kan tot 4 weken voor het einde van het verenigingsjaar dat loopt van januari tot december. Het lidmaatschap geldt voor een echtpaar (partners).

Bestuur

Voorzitter, Henk van den Berg
Secretaris, Gerrit van Nieuwenhuizen
Penningmeester, Reijer van der Meijden
Bestuursleden, Lex Mulder,
Anton de Ridder, Dick van Laar.
PR & Communicatie, vacature

Erevoorzitter: Henk Deys †

Ereleden: Henk Gieszen †, Pim Strous, Willem van Ommeren, Piet Hovestad, Ben van Laar, Bartho Kobus

Secretariaat

ir. G.H. van Nieuwenhuizen, Rozenlaan 72,
3911 DX Rhenen, tel: 0317 - 614 273
info@oudrhenen.nl

Ledenadministratie

Jaap Klootsema, tel: 0317 - 741 203

Website

www.oudrhenen.nl
info@oudrhenen.nl
Webmaster: A. Verhagen

Werkgroepen

Werkgroep Achterberg, Anton de Ridder
Werkgroep Archeologie, Hans Gadellaa
Werkgroep Beeldbank, Gerrit van Nieuwenhuizen
Werkgroep Bibliotheek, Pim Strous
Werkgroep Elst en Remmerden, Dick van Laar en Nees van den Oosterkamp
Werkgroep Genealogie en heraldiek, Ad de Jong
Werkgroep Sociëteit, Bartho Kobus, Kobus van Ingen
Werkgroep Virtueel Rhenen, Pieter Vis
Vrouwen van Rhenen, Henny Boor,
Mirjam Groenendijk

De redactie heeft getracht alle rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Indien iemand meent dat zijn rechten niet zijn gehonoreerd, kan hij/zij contact opnemen met het secretariaat.

Druk

Drukkerij Drukzo

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

JUMBO IS DE GOEDKOOPSTE BIJ JOU IN DE BUURT!

JUMBO LAAGSTE PRIJS GARANTIE

Dankzij onze Laagste Prijs Garantie weet je zeker dat je nooit te veel betaalt voor je dagelijkse boodschappen. Daar kun je op vertrouwen. En mocht je toch nog ergens anders in de buurt een artikel tegen een lagere vaste prijs vinden? Dan passen wij die prijs aan en krijg je dat artikel gratis. Zo is en blijft Jumbo elke dag Euro's Goedkoper.

ELKE DAG EURO'S GOEDKOPER

JUMBO Mostert

Kijk voor de spelregels van de Laagste Prijs Garantie op Jumbo.com

Rhenen: Plantsoenstraat 69, Maurik, Raadhuisstraat 54

van Hees Salon

HAIR • BEAUTY • HAARWERK

FACEBOOK
Like onze bedrijfspagina: "Van Heessalon"
• Blijf op de hoogte van de nieuwste producten
• Enjoy onze belevenissen in onze ontwikkeling
• Profiteer van like en win acties

k KEVIN MURPHY **REDKEN** 5TH AVENUE NYC **MOROCANOIL** **PUPA MILANO**

LEERSUM
ma: 13.00 - 18.00 uur
din: 09.00 - 18.00 uur
wo: 09.00 - 18.00 uur
do: 09.00 - 18.00 uur
vrij: 08.30 - 20.30 uur
za: 08.00 - 15.00 uur

RHENEN
ma: 13.00 - 18.00 uur
din: 09.00 - 18.30 uur
wo: 09.00 - 18.30 uur
do: 09.00 - 18.30 uur
vrij: 08.30 - 20.30 uur
za: 08.00 - 15.00 uur

Rijksstraatweg 231
3956 CN Leersum
T 0343 454 056

info@vanheessalon.nl
www.vanheessalon.nl

Herenstraat 23
3911 JB Rhenen
0317 614 248

Wij denken niet in cijfers maar in loyaliteit

Jaap van Lienden
Adviseur

Familiebedrijvigheid is ons DNA

persoonlijk | gedreven | onderscheidend

FINANCIËEL | BELASTINGEN | PERSONEEL **Van Lienden & Kooistra**

vlkadviseurs.nl Rhenen | Barneveld | Eefde

Tank & Scheur

T&S Exploitatie, Tank en Scheur, exploiteert onbemande tankstations. Bij deze tankstations kunt u 6 dagen per week 24 uur per dag terecht met heel aantrekkelijke kortingen.

Indien u voor minimaal 20 liter bij ons tankt en uw gegevens achterlaat in onze brievenbus, maakt u kans op 10 x 50,00 cash per twee maanden. Dit wordt uitgereikt met een hapje en drankje.

Tevens kunt u ons vinden via onze facebookpagina Tank & Scheur.

Tank & Scheur • Remmerden 2, Rhenen
Tank & Scheur • Deventerweg 80a, Laren (GLD)

T: 0317 612821 • F: 0317 616073 • E: info@tankenscheur.nl • zondag gesloten

Herenstraat 16
 3911 JE Rhenen
 0317 · 615 563
info@smitsspecialiteiten.nl

Tapijt!

dat voel je, dat beleef je.

endless cunera
www.cunera.nl
 tel. (0317) 619 001

DICK VAN LAAR
 BOUWKUNDIG ONTWERP - EN TEKENBUREAU B.V.

Wij verzorgen complete aanvragen ten behoeve van:
 nieuwbouw, verbouw, restauratie, renovatie,
 milieuvergunning, vergunning brandveilig gebruik;
 indien gewenst met bodemonderzoek, bestek en toezicht
 tijdens de bouw en onafhankelijk bouwkundige advisering

Elsterstraatweg 83, 3922 GE Elst (Utr)
 tel: 0318- 47 25 22, fax: 0318 - 47 22 16
info@botdickvanlaarbv.nl www.botdickvanlaarbv.nl

De Groene Kamer

NATUURVOEDING

Groen begint hier!

www.degroenekamerrhenen.com
 Herenstraat 68, Rhenen 0317-612138

